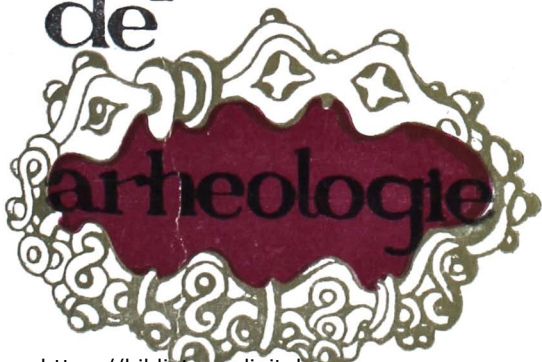

ghidul
expoziției
de

MUZEUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ

GHIDUL EXPOZIȚIEI DE ARHEOLOGIE

— Redactat de : CAROL KACSÓ —

Baia Mare
1972

- Coperta de : **Maria Orha**
- Tehnoredactat de : **Ion Crăciun**

INTRODUCERE

Expoziția de arheologie a Muzeului județean Maramureș a fost reorganizată în anul 1968.

Ea prezintă în ordine cronologică cele mai importante rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate de muzeul din Baia Mare în zona nord-vestică a României, precum și unele descoperiri fortuite de aici.

Începuturile cercetărilor sistematice sînt de dată relativ recentă, primele săpături arheologice efectuate sub egida muzeului datînd abia din anii 1953—1954.

Datorită acestui fapt, unele epoci sau perioade au rămas puțin cunoscute sau de loc cercetate, iar anumite descoperiri fac obiectul unor controverse științifice.

Ghidul expoziției, în afară de explicarea complexelor arheologice expuse, încearcă o prezentare de ansamblu a rezultatelor cercetărilor și descoperirilor arheologice din nord-vestul României, atrăgînd atenția și asupra unor urme materiale provenite din această zonă și păstrate în alte colecții muzeale.

SALA I

Epoca paleolitică sau a pietrei cioplite

(circa 2.000.000 — 10.000/8.000 î.e.n.)

Paleoliticul, cea mai lungă epocă din istoria omenirii, îmbrățișează primele trepte de dezvoltare ale comunităților umane. Începutul lui este marcat de apariția omului, pe care cercetările recente o datează la circa 2 milioane de ani.

Ținându-se seama de evoluția înfățișării fizice a omului și a uneltelor pe care le producea — în exclusivitate pietre cioplite, utensile de os sau lemn — de schimbările de climă, care au determinat schimbări în faună și floră, paleoliticul a fost împărțit în inferior, mijlociu și superior.

Prima perioadă, paleoliticul inferior (circa 2.000.000 — 100.000 î.e.n.), se caracterizează prin folosirea unor unelte de piatră grosolan executate — bolovănași de râu avînd cioplite la capete cîte o muchie tăioasă, toporașe de mînă în forma sîmburelui de migdală, lucrate pe ambele fețe, așchii etc. — și printr-o organi-

zare socială extrem de rudimentară. Oamenii acestei perioade sînt cunoscuți sub denumirea de hominizi.

Culturile arheologice^x ale paleoliticului inferior sînt: *cultura de prund* (după materialul din care se confecționau uneltele), *abbevilianul* și *acheulleanul* (după două localități din Franța) *clactonianul* (localitate în Anglia) și *levalloisianul* (localitate în Franța).

Perfecționarea uneltelor și apariția unui nou tip uman, numit *Neanderthal*, marchează trecerea la a doua treaptă a epocii pietrei cioplite — paleoliticul mijlociu (100.000 — 40.000 î.e.n.).

În această perioadă uneltele sînt mai bine executate și constau din toporașe lucrate printr-o cioplire mai îngrijită, vîrfuri ascuțite în formă de frunză, răzuitoare. Încep să fie folosite uneltele de os, străpungătoare pentru cusut veșminte de blană și săpăligi de mînă pentru scosul rădăcinilor.

— Prin cultură arheologică se înțelege totalitatea manifestărilor ce caracterizează un grup uman dintr-un teritoriu anumit și dintr-o perioadă precizată de timp cu așezări și cimitire de un anumit tip, produsele materiale ale diferitelor comunități (unelte, arme, podoabe, ceramică) posedînd în linii generale un caracter unitar. Numele culturilor se definesc după localitățile unde au fost descoperite pentru prima dată urmele materiale ale populației respective (stațiunea eponimă), mai rar după zone geografice sau caracteristici ale descoperirilor arheologice.

Obținerea artificială a focului a însemnat o importantă descoperire a acestei perioade.

Progresul realizat în confecționarea uneltelor a determinat schimbări în formele de conviețuire socială. În cadrul comunităților primitive apar primele semne ale diviziunii sociale a muncii. Bărbații se ocupă de vânătoare și pescuit, iar femeile de cules, pregătirea hranei și a îmbrăcăminte. Apar și primele elemente de organizare socială în gintă, bazată pe înrudirea după mamă.

În cadrul procesului muncii se perfecționează graiul articulat. Se nasc primele elemente de suprastructură, credințe fantastico-religioase legate de înmormântări și preocupări de înfrumusețare.

Cultura arheologică a acestei perioade este cunoscută sub denumirea de *mousterian* (localitate în Franța).

În paleoliticul superior (40.000 — 10.000 / 8.000 / î.e.n.) se definește tipul de om *Homo sapiens fossilis*, foarte apropiat ca trăsături de omul actual.

În această perioadă se înregistrează însemnate progrese în executarea uneltelor. Apare tehnica de desprindere lamelară, cu ajutorul căreia se obțin lamele-cuțit cu două tăișuri, dălțițe, vîrfuri de săgeți etc. Din os se confecționează harpoane pentru pescuit, vîrfuri de suliță, străpungătoare, pumnale.

Se statornicesc relatii sociale bine definite. Ginta matriarhală devine celula economică de bază a societății.

Formele de suprastructură sînt mai complexe, acum apărînd magia, totemismul și primele manifestări de artă, legate de practici religioase.

Culturile acestei perioade sînt : *aurignacianul*, *solutreanul*, *gravettianul* (după localități din Franța).

Primele cercetări din nord-vestul României pentru epoca paleolitică s-au făcut în jurul localității Bicsad (jud. Satu Mare), în anul 1927. Aceste cercetări au fost reluate în anul 1957 și sînt continuate și astăzi prin colaborarea muzeului din Baia Mare cu Institutul de Arheologie din București.

Investigațiile au fost orientate cu precădere spre Bazinul Oașului, abia recent ele extinzîndu-se și în alte zone (Bazinul Baia Mare).

Bazinul Oașului, avîndu-se în vedere numărul și varietatea descoperirilor, a fost intens locuit în epoca paleolitică. Cele mai importante cercetări s-au făcut la Boinești, Bicsad, Remetea-Oaș, Călinești, Turulung. Urmele de locuire cele mai vechi aparțin fazei de trecere de la paleoliticul mijlociu la paleoliticul superior (*mousterianul final*), cînd omul, deținînd tehnica de aprindere a focului, nu a mai de-

pins de climă și loc și a putut ocupa ținuturile de deal și șes, ce ofereau condiții de procurare a hranei mai avantajoase decât locurile muntoase, unde au sălășluit în prima perioadă a paleoliticului mijlociu.

Culturile paleoliticului superior cunoscute în această zonă, *aurignacianul* și *gravettianul*, s-au dezvoltat pe baza culturii etapei anterioare, dar au primit și o serie de influențe central — europene, manifestate prin abundența folosire a obsidiane, material puțin răspândit în descoperirile paleolitice din România, dar bine cunoscut în așezările apropiate din Cehoslovacia și Ungaria.

Descoperirile din Bazinul Oașului aparțin unei grupe regionale binedefinite, cu aspecte caracteristice, care se dezvoltă concomitent și paralel cu grupele răsăritene din Moldova, cu care se influențează reciproc.

Din numeroasele descoperiri paleolitice, în expoziție sînt prezentate cele de la Boinești și Bicsad.

La Boinești, pe dealul numit *Coasta Boineștilor*, un puternic masiv de rocă vulcanică, era plasată o așezare cu trei nivele de locuire (mousterian final, aurignacian mijlociu și gravettian). Cercetătorii presupun, ținînd seama de poziția naturală a așezării, că aici s-a practicat vînătoarea prin hăituială, caracteristică epocii paleolitice.

În cele trei nivele de aşezare au fost descoperite toporaşe de mînă, virfuri de mînă, aşchii retuşate şi neretuşate, nuclee, lamele (vitrina 1).

La Bicsad, deşi sondajele efectuate n-au evidenţiat prezenţa unui strat de locuire, ţinînd seama de descoperirea unor resturi sigure de prelucrare — aşchii şi o unealtă nucleiformă — se poate presupune existenţa unor urme de activitate umană, mai ales că aici a fost găsită şi o cantitate considerabilă de opal, ce a putut servi ca materie primă pentru confecţionarea uneltelor (vitrina 2).

Perioada de trecere la neolitic sau epipaleolitic

(10.000/8.000/ — 5.600 î.e.n.)

În perioada de trecere la neolitic, în condiţiile unei clime apropiate de cea de astăzi şi a formării tipului de om actual *Homo sapiens recens*, se petrec o serie de transformări în cadrul societăţii umane, care vor duce la geneza neoliticului. Prin generalizarea arcului şi a săgeţii se trece la o vînătoare mai eficientă, pescuitul primeşte un rol mai important, iar culegerea de plante devine o activitate sis-

tematică. Se ajunge acum la domesticirea primelor animale. Se folosesc cu preponderență unelte de dimensiuni mici (microlite).

Din punct de vedere cultural descoperirile din nord-vestul României se încadrează în cultura tardenoisiană (după o localitate din Franța). La Ciumești, în punctul C. II — *Pășune*, s-a descoperit o așezare a acestei culturi, care conținea într-un strat gros de 0,60 m. numeroase unelte microlitice — nuclee, lame retușate sau neretușate, gratoare, vîrfuri, trapeze etc. — confecționate din obsidiană, silex, gresie silicifiată, cuarțit alburiu (vitrina 3)

Epoca neolitică sau a pietrei cioplite (5.600—2.000 î.e.n.)

Schimbările începute în viața societății încă în perioada epipaleolitică se cristalizează și se definesc în neolitic. Trecerea la sedentarism și la o economie bazată pe agricultură primitivă și pe creșterea animalelor domestice reprezintă caracteristicile principale ale noii epoci.

Se înregistrează progrese însemnate în confecționarea uneltelor. Alături de unelte de silex și obsidiană, care continuă tradiția microlitică încă o perioadă îndelungată, se realizează unelte șlefuite, dălți, topoare de diferite tipuri, al căror randament este net superior. Spre sfârșitul epocii apar și primele obiecte de metal, mai întâi podoabele de aur, apoi unelte, armele și podoabele de cupru.

În condițiile înfloririi ginții matriarhale, în neoliticul timpuriu și dezvoltat are loc adîncirea diviziunii naturale a muncii, femeia îndeletnicindu-se în primul rînd cu agricultura primitivă practică cu săpăliga, și activități casnice, iar bărbații, pe lângă confecționarea uneltelor, cu vînătoarea și creșterea animalelor.

Spre sfârșitul epocii neolitice se crează condițiile economice pentru depășirea stadiului ginții matriarhale. Bărbatul înlocuiește femeia la muncile agricole, folosind plugul primitiv. Se pun bazele organizației gentilice patriarhale.

Schimbările survenite în viața economică a societății sînt oglindite și în viața spirituală a comunităților neolitice. Numeroasele figurine reprezentînd femeia dovedesc existența cultului fertilității și a fecundității, legat de cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Riturile funerare, bine stabilite și respectate întocmai,

reflectă grija deosebită față de morți, precum și o nouă concepție despre viață și moarte.

Cele mai vechi urme neolitice din nord-vestul României aparțin culturii Criș. Această cultură a avut o arie largă de răspândire, ea acoperind o bună parte din Europa centrală și răsăriteană. Purtătorii acestei culturi foloseau alături de unelte șlefuite și microlite, îndeosebi lame și vîrfuri din obsidiană. Ceramica, vase cu picior, vase piriforme sau în formă de „butoiaș”, era ornamentată cu incizii realizate cu unghia sau spatula, sau cu pictură făcută înainte de ardere.

În așezarea de la Homorodul de Sus (județul Satu Mare), în punctul „*Ograda Borzului*”, au fost descoperite, în locuințe de suprafață și în gropi de provizii, unelte de piatră, ceramică și idoli de lut de aspect steatopigic, caracteristici culturii Criș.

Cultura ceramicii liniare, cronologic următoare culturii Criș, este consemnată în nord-vestul României prin descoperirile de la Berea (județul Satu Mare). Caracteristic pentru această cultură, alături de ceramica ornamentată cu un decor liniar, este folosirea cu predilecție a uneltelor microlitice, lamele cu sau fără retuș, trapeze, gratoare, în care se resimt tradițiile culturii tardenoisiene (vitrina 3).

Neoliticul mijlociu este puțin cunoscut în nord-vestul României. Putem bănuî că și

această zonă a făcut parte din aria de răspîndire a culturii Tisa I.

În perioada neoliticului tîrziu, numeroase descoperiri documentează prezența culturii Tisa II, ce continuă organic faza precedentă. Această cultură, răspîndită și ea pe o zonă vastă, este caracterizată prin așezări cu mai multe nivele de locuire, ceea ce dovedește existența sa îndelungată. Locuințele sînt de suprafață, iar în faza finală bordeie adînci și încăpătoare. Persistă ceramica pictată, pe care predomină motivul ornamental textil, moștenit din faza precedentă, alături de ea existînd și o ceramică mai grosolană cu torți-butoane semisferice sau conice. Această cultură își păstrează într-o lungă perioadă caracterul de sine stătător, ea fiind în general refractară influențelor sau pătrunderilor culturilor neolitice învecinate. Alături de unelte din os, silex, obsidiană, sînt folosite în număr mare topoarele perforate și dălțile șlefuite. Populația acestei culturi are un caracter predominant agricol, fapt dovedit de numeroasele rîșnițe de mînă și de preferința de a se stabili în zone de cîmpie. În faza finală apar obiecte din cupru nativ, ace, dălți, sule.

În expoziție este prezentată așezarea de la Berea, cercetată între anii 1965—1967. Sînt expuse vase caracteristice culturii Tisa II, fusaiole pentru tors, o rîșniță de mînă (vitrina 4)

Perioada de tranziție spre epoca bronzului

(2.000 — 1.900 î.e.n.)

În perioada de tranziție spre epoca bronzului apar o serie de elemente noi, ce vor duce la un important salt calitativ în evoluția comunităților primitive.

Metalurgia cunoaște o dezvoltare rapidă. Se trece de la exploatarea cuprului nativ la extragerea, reducerea și turnarea lui în tipare. Mișcările de triburi, mai ales la sfârșitul perioadei, provoacă schimbarea caracterului agricol al economiei într-unul păstoresc predominant.

Urmele materiale ale acestei perioade, descoperite în nord-vestul României, aparțin culturilor Bodrogkeresztúr (după o localitate din Ungaria), Baden-Pécel (după localități din Austria și Ungaria) și Zok-Vučedol (după localități din Ungaria și Jugoslavia).

Cultura Bodrogkeresztúr, cunoscută îndeosebi prin descoperirile din bazinul inferior al Tisei și Someșului, continuă faza a treia a culturii Tisa, aspectul Tiszapolgár.

În anul 1961 a fost descoperit întâmplător la Ciumești, în punctul „*La silozuri*”, un cimitir aparținând acestei culturi. Dintre materialele găsite s-au putut recupera și achiziționa

pentru colecțiile muzeului din Baia Mare 19 vase întregi sau întregibile și două dălți de cupru. O parte din ceramică trădează puternice reminiscențe ale culturii anterioare Tiszapolgár prin forme și ornamentație (vasele cu picior, vasele tronconice, vasele cu gît înalt și două tortițe perforate orizontal). Alte vase, cum sînt castroanele, aparțin unei faze mai noi a culturii. Prin poziția sa geografică, complexul de la Ciumești este în strînsă legătură cu numeroasele descoperiri de tip Bodrogkeresztúr de la confluența Someșului cu Tisa.

În expoziție sînt prezentate o parte din vasele ce aparțin complexului și dălțile de cupru (vitrina 5 și 6).

Între cultura Bodrogkeresztúr și cultura Baden-Pécel există o diferență sensibilă de timp, fapt dovedit de lipsa totală din cea de a doua cultură a unor moșteniri Bodrogkeresztúr. Decalajul de timp dintre cele două culturi este evident, arheologii însă n-au găsit încă o explicație plauzibilă pentru problema formării culturii Baden-Pécel. Ceea ce apare pînă acum convingător evidențiat este aportul unor elemente sud-estice, de factură anatoliană, la geneza culturii.

O așezare de tip Baden-Pécel a fost descoperită la Ciumești, punctul C.I. — „*Grajdu-rile C.A.P.*”. Aici a fost găsit un nivel de locuire cu ceramică caracteristică acestei culturi,

ornamentată cu motive incizate și cu striuri fusaiole, unelte microlitice (vitrina 6).

În legătură cu prezența culturii Zok-Vučedol în nord-vestul României există încă între specialiști numeroase controverse. După unii această cultură a precedat epoca bronzului propriu-zis, avînd o existență parțial paralelă cu cultura Baden-Pécel, după alții ea n-a pătruns în această zonă decît după cristalizarea epocii bronzului aici. Cert este deocamdată faptul că unele elemente ale acestei culturi se reîntîlnesc la un moment dat în compoziția culturilor epocii bronzului din nord-vestul României.

În expoziție (vitrina 6) sînt prezentate fragmente ceramice de tip Zok-Vučedol descoperite la Berea, o urnă de incinerare din cimitirul de la Ciumești și o frumoasă statueta decorată pe ambele fețe găsită la Satu-lung (județul Maramureș).

SALA II

Epoca bronzului

(1.900 — 1.200 î.e.n.)

Agricultura primitivă, creșterea animalelor și exploatarea intensificată a cuprului, cu ajutorul căruia, prin aliaj cu zincul și cositorul,

se obțin piese de bronz, constituie cadrul economic în care se desfășoară viața în epoca bronzului.

Relațiile de producție se schimbă treptat sub impulsul progresului forțelor de producție. În condițiile sporirii considerabile a rolului bărbatului pe plan economic și social se desfășoară fenomenul destrămării treptate a orânduirii gentilice patriarhale, grăbindu-se procesul de creare a unor mari uniuni tribale. Viața spirituală se modifică. Cultul fertilității și a fecundității scade în importanță, trecându-se la adorarea soarelui și a altor fenomene naturale. Ritul și ritualul de înmormântare devin mai complexe și mai variate.

În epoca bronzului nord-vestul țării este locuit de triburile purtătoare a culturilor Otomani (după o localitate în județul Bihor) și Suci de Sus (după o localitate din județul Maramureș).

Cultura Otomani acoperă cronologic întreaga dezvoltare a epocii bronzului, având trei faze de evoluție, aproximativ corespunzătoare cu perioadele bronzului timpuriu, dezvoltat și târziu.

Aria de răspândire a acestei culturi cuprinde toată zona vestică a României, precum și o bună parte a teritoriilor Ungariei, Cehoslovaciei și Uniunii Sovietice.

Așezările culturii Otomani sînt întinse, fiind preferate dealurile nu prea înalte, fie locurile de șes. Uneori aceste așezări sînt fortificate cu valuri și șanțuri de apărare. Arheologic s-a putut constata că aceste așezări au fost locuite pe o perioadă îndelungată, fapt ce a determinat suprapunerea mai multor nivele de locuire formîndu-se adevărate movile artificiale (tell-uri).

Bogatele zone metalifere din nord-vestul României, pe care le ocupau triburile Otomani, a permis acestora producerea în număr și varietate mare a obiectelor de bronz și aur, crearea unor forme specifice, cum ar fi apărătoarele de braț numite de tip Apa (după localitatea din județul Satu Mare unde a fost găsită cea mai reprezentativă piesă de acest gen), spadele de tip Apa-Livada, celturile cu plisc etc.

Numeroasele descoperiri de depozite de bronz sau piese de bronz găsite izolat vorbesc de intensă metalurgie a bronzului.

La Apa a fost descoperit un depozit de bronz care, prin tipurile interesante de piese ce le conținea (două spade, trei topoare de luptă și un apărător de braț), precum și prin ornamentația bogată și îngrijit executată, conștînd dintr-un decor spiralic, a trezit un interes deosebit, problemele ce se pun în legătură cu el fiind în discuția specialiștilor. De-

pozitul, încadrat cronologic la începutul bronzului mijlociu, este păstrat la Muzeul de Istorie al R.S.R.

Tot din perioada bronzului mijlociu datează depozitul de la Valea Chioarului (județul Maramureș). Depozitul conține trei topoare de luptă și trei apărătoare de braț. Topoarele sînt decorate cu motive geometrice.

Spre sfîrșitul epocii producția de bronzuri se intensifică și mai mult. Depozitele de bronzuri din această perioadă fac parte din așa-numita serie de depozite Uriu-Domănești.

La Domănești (județul Satu Mare) au fost descoperite două depozite. Primul, găsit la sfîrșitul secolului trecut, se compunea din 357 de piese, al doilea din 75 de obiecte, a fost descoperit în anul 1962 și se găsește la Muzeul de Istorie Satu Mare.

Alte depozite aparținînd culturii Otomani, faza tîrzie, au fost descoperite la Căuș, Cehăluț, Prilog (localități în județul Satu Mare).

În expoziția muzeului din Baia Mare sînt prezentate numeroase piese de bronz, spade, topoare de luptă, apărătoare de braț, celturi, seceri, brățări (vitrina 2). Majoritatea acestora provin din descoperiri izolate de pe teritoriul județelor Maramureș și Satu Mare, ele constituind un indiciu în plus despre intensă metalurgie a bronzului în nord-vestul României

Dintre numeroasele și bogatele așezări ale culturii Otomani, muzeul din Baia Mare a cercetat, în anii 1953—1954, așezarea de la Pir (județul Satu Mare).

În cadrul așezării, ce aparține fazelor Otomani II și III, a fost descoperită o cantitate considerabilă de ceramică, cești, vase-strecurătoare, tipsii, capace, vase miniaturale, cele mai multe bogat ornămentate — în special cu motive geometrice, spiralice de preferință, caneluri, creste alveolate, proeminente — unelte de os, ace, săpăligi, sule, topoare de piatră, rîșnițe de mină, greutatea pentru războiul de țesut, amulete de os, roți de care miniaturale cu caracter votiv (vitrina 1 și 4).

De mare importanță pentru cunoașterea epocii bronzului din nord-vestul României sînt și cimitirele culturii Otomani descoperite în această zonă. Importanța lor este cu atît mai mare cu cît sînt pînă în prezent singurele cimitire, exceptînd unele descoperiri mai mici, cunoscute în toată aria de răspîndire a culturii Otomani din țara noastră.

La Ciumești, în punctele C. II. — „*Colina cu doveci*” și C.I. — „*Grajdurile C.A.P.*”, a fost cercetată, între anii 1962—1965, un cimitir de incinerare ce aparține fazei Otomani I. Au fost descoperite în total 26 de morminte, care prezentau toate același rit funerar, incinerarea în urne. Resturile incinerări erau adunate în-

tr-o urnă, alături de ea fiind depuse uneori unul sau două vase de ofrandă, mai rar și alte obiecte, oase de animal sau silexuri. Mormintele erau așezate în cadrul cimitirului la întâmplare, neexistând o regulă bine stabilită a dispunerii lor, cum s-a constatat la alte cimitire preistorice. Ritul de incinerare, caracteristic culturilor de la începutul epocii bronzului, a fost preluat de cultura Otomani de la cultura anterioară Baden-Pécel, ea dispărând însă aproape complet la începutul fazei a doua a culturii, probabil sub influența unor elemente sud-vestice.

În expoziție sînt prezentate trei urne funerare, alături de vasele de ofrandă (vitrina 3)

În faza Otomani II ritul de înmormîntare se modifică, devenind cu preponderență de înhumăție.

Săpăturile de la Pir au prilejuit și descoperirea unui cimitir al acestei faze a culturii, în care 30 de morminte erau de înhumăție și numai unul singur de incinerație. În general mormintele nu conțineau un inventar deosebit de bogat, ba chiar unele erau complet lipsite de vreun obiect de ofrandă. În general alături de mort se depuneau unul sau două vase, un topor perforat din corn de cerb, mai rar roți de care miniaturale. Într-unul din morminte a fost găsit un pumnal de bronz în formă de frunză, cu trei nervuri pe lamă și cu

trei nituri de prindere a mînerului de lemn, caracteristic sfîrșitului perioadei bronzului mijlociu, iar în altul un idol de lut antropomorf foarte schematizat (vitrina 5). Astfel de idoli sînt piese destul de rare în repertoriul descoperirilor culturii Otomani, ele trădînd însă, la fel ca și un vas-askos (vitrina 5), legăturile culturilor epocii bronzului de la noi cu mediul sudic.

În ultima fază a culturii Otomani, alături de ritul înhumației, reapare incinerația.

La Berea, punctul B.X. — „Soșcaș” au fost descoperite două morminte de inhumație, care conțineau, alături de schelet, mai multe vase ofrandă (vitrina 5), iar la Ciumești, punctul C. II. — „Bostănărie”, două morminte de incinerație, dintre care unul consta dintr-un singur vas-urnă, iar celălalt, alături de vasul cu resturile incinerării, conținea și 20 de vase de ofradă (vitrina 6 și vitrina centrală). Unele din vasele descoperite în mormintele de la Ciumești și Berea reprezintă unicate în cadrul repertoriului ceramic al culturii Otomani. Explicația prezenței unor astfel de vase de factură deosebită trebuie căutată în caracterul funerar al descoperirilor, aceste vase făcînd parte din categoria ceramicii confecționate numai ocazional. Pe unele din vasele descope-

rite se resimt influențe ale culturii mormintelor tumulare. Această cultură, denumită astfel după ritul de înmormântare practicat, este de origine vest și central europeană, mișcarea ei spre răsărit, pe la sfîrșitul perioadei bronzului mijlociu, determinînd întreruperea dezvoltării culturilor din bazinul Dunării mijlocii. Este probabil că înaintarea mai departe spre est a culturii mormintelor tumulare a fost oprită de cultura Otomani, căreia i-a transmis totuși anumite forme ceramice și motive ornamentale, precum și ritul incinerăției. Deși problema sfîrșitului culturii nu este încă deplin rezolvată, este de presupus că ea și-a continuat existența pînă la sfîrșitul epocii bronzului.

Cultura Suciul de Sus (după o localitate din județul Maramureș), cronologic paralelă cu cultura Otomani începînd din perioada bronzului mijlociu, a ocupat mai ales ținuturile de deal și munte ale zonei nord-vestice a țării. Este o cultură destul de puțin cunoscută, astfel că, în stadiul actual al cercetărilor, nu i se pot defini cu exactitate caracteristicile, lipsind încă cercetările așezărilor culturii. În ceea ce privește ritul de înmormântare, ea este mai bine cunoscută mai ales datorită descoperirilor din stațiunea eponimă, unde a fost descoperit un cimitir de incinerăție în urne

Este posibil ca în cadrul culturii să se fi practicat și înmormântarea în tumuli, aceasta sub influența unor populații răsăritene. Ceramica acestei culturi, dintre care unele exemplare realizate cu o tehnică desăvârșită a formei și ornamentației, a suferit influențe puternice din partea culturii Wietenberg-Sighișoara, cu a cărei zonă de răspîndire este limitrofă. De altfel, de la această cultură împrumută și anumite tipuri de bronzuri, cum ar fi celul de tip transilvănean.

Fără a avea încă o probă arheologică sigură, se poate presupune că numeroasele descoperiri de bronzuri din Maramureș — Săpînța, Sarasău, Ieud, Dragomirești, Breh etc — aparțin purtătorilor culturii Suciu de Sus.

Cronologic această cultură, la fel ca și cultura Otomani, pare a se sfîrși la limita dintre sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, cînd au loc noi mișcări de triburi venite din direcții diferite, care determină o nouă schimbare a caracterului economiei societății, acesta devenind, cel puțin în nord-vestul României, cu preponderență păstorească. Contactul dintre noile populații și populația autohtonă duce la geneza unor noi culturi, în care locul obiectelor de bronz este preluat treptat de cele confecționate din fier.

SALA III

Prima vîrstă a fierului sau Hallstatt

(1.200 — 350 î.e.n.)

În nord-vestul României, datorită lipsei unor cercetări sistematice pentru toate perioadele primei vîrste a fierului, este încă dificilă încercarea de a prezenta în ansamblu a epocii.

Așezările și cimitirele cercetate și chiar descoperirile fortuite aparțin în majoritatea lor primelor perioade ale epocii, numai unele săpături recente, inedite, îmbrățișează și perioadele mai noi.

Începutului epocii fierului îi aparține depozitul de tipare pentru turnat bronzuri, descoperit la Ciumești în anul 1961, în punctul „*La silozuri*”. Tiparele mono și bivalve, care compun depozitul, erau folosite foarte probabil într-o mică turnătorie de piese de bronz. Este interesant că alături de tipare finite apar și cîteva bucăți de gresie neprelucrate, ce au fost pregătite cu siguranță pentru confecționarea unor noi tipare, precum și lustruitoare de piatră folosite în procesul de fabricație a pieselor de bronz. Cele mai multe din tiparele

descoperite la Ciumești au servit pentru confecționare de podoabe. Unele din aceste tipare, din economie de material, erau prelucrate pe ambele fețe (vitrina I).

Tot de la începutul epocii fierului datează depozitul de bronzuri de la Lăpuș (județul Maramureș). Piese ale acestui depozit au fost descoperite în anul 1932 și 1961 în punctul „*Secătura Savului*”. În cadrul depozitului pot fi remarcate piese caracteristice perioadei de sfârșit a epocii bronzului, seceri cu buton, brățări cu creștături paralele, unele tipuri de topoare, alături de piese tipice numai pentru epoca hallstattiană, sabia cu antene, verigi mari cu secțiunea circulară, brățări cu secțiunea romboidală (vitrina 1).

Dintre descoperirile perioadei Hallstatt B în expoziție este prezentat depozitul de bronzuri de la Șieu (județul Maramureș), găsit în anul 1971. Piese — cețuri, seceri, un topor cu gaură de înmănușare transversală — au fost depuse într-un vas de lut. Depozitul este datat în Hallstatt B₁ (1.000 — 900 î.e.n.) și face parte din așa numita serie de depozite Moigrad-Tăuteu (vitrina 1). Aceleași perioade, dar unei etape mai recente (Hallstatt B₂ 900 — 800 î.e.n.) îi aparține sabia cu cupă la mâner și decorată pe lamă, descoperită la Călinești (județul Maramureș) în anul 1927 (vitrina 1). Sabia a făcut parte dintr-un depozit mai mare, astăzi pierdut.

Toate aceste descoperiri, alături de altele, cum ar fi depozitele de la Aluniș (județul Sălaj), Căuaș III (județul Satu Mare), Sarasău I (județul Maramureș, Bîrsana (județul Maramureș), Glod (județul Maramureș), vorbesc de menținerea unei puternice metalurgii a bronzului, în condițiile în care și în nord-vestul României apar primele obiecte de fier

Prima semnalare sigură a fierului pentru această zonă s-a făcut cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate în necropola tumulară de la Lăpuș. Cercetările de aici sînt importante nu numai datorită acestei descoperiri, ce aruncă o lumină nouă asupra începuturilor metalurgiei fierului în țara noastră, dar și pentru că a permis identificarea unei noi grupe culturale hallstattiene timpurii — grupul Lăpuș — cronologic paralelă cu grupele Sintana — Pecica și Bobda — Susani.

Primele cercetări în necropola de la Lăpuș s-au făcut la sfîrșitul secolului trecut, ele fiind reluate în anul 1961 de Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj și continuate, începînd din anul 1967, sub egida muzeului din Baia Mare.

Cu prilejul săpăturilor, în afară de recoltarea unui bogat și variat material arheologic, s-au făcut și interesante observații privind ritul de înmormîntare practicat.

Morții erau incinerati pe loc, pe o mică movilă amenajată anterior, de cele mai multe ori de formă ovală. după care cărbunele și cenușa rezultate de pe urma arderii se îndepărta și se așeza separat pe marginile sau în apropierea vetrei de incinerație, iar oasele calcinate erau adunate la un loc și depuse fie într-o urnă, fie în centrul movilei, lângă sau deasupra lor punându-se obiectele de ofradă : ceramică și piese de metal. Ceramica era în majoritate spartă intenționat, foarte probabil cu scop ritual, poate în timpul banchetului funerar. Deasupra vetrei de incinerație se ridica o manta de pământ (tumul), în care se depuneau în timpul construcției fragmente ceramice, iar în unele morminte o cantitate considerabilă de pietre de râu, în unele cazuri chiar bucăți mari de stîncă. Aceste pietre n-aveau un rol funcțional, în sensul consolidării construcției tumulului, ci unul ritual, ele fiind îngămădite mai cu seamă în jurul și deasupra vetrei de incinerație. Unele din movilele funerare conțineau mai multe morminte, dovadă existența mai multor vetre de incinerație. Foarte probabil, sistemul înmormîntărilor în tumuli, deosebit de riturile cunoscute în această zonă în cursul epocii bronzului, este preluat ca urmare a unor influențe venite din est, sau chiar a prezenței efective a unei populații răsăritene.

În cadrul ceramicii descoperite la Lăpuș, de altfel categoria de inventar cea mai numeroasă și variată, deci cu posibilitățile cele mai mari de a oferi date arheologico-istorice, se remarcă unele exemplare ornamentate în stil geometric, prin incizie, excizie și „ștampilare”. Tehnica de realizare a acestor ornamentații, precum și motivele folosite amintesc pe acelea din cultura Suciului de Sus. Prezența acestora, precum și a ornamentului striat, dovedește participarea culturii Suciului de Sus la geneza noului grup cultural. Ornamentația geometrică este realizată într-o manieră strict simetrică, ea fiind însoțită pe vasele mari de proeminențe hipertrofiate. Pe unele vase locul acestora era luat de proeminențe zoomorfe, reprezentând cîinele sau berbecul. Tot pe astfel de vase, cu siguranță de caracter ritual, apare simbolul solar. Apariția acestora nu este întâmplătoare, cultul soarelui fiind general răspîndit în această epocă, iar cultul animalelor trebuie pus în legătură cu faptul că populația ce s-a înmormîntat în tumulii de la Lăpuș era cu preponderență păstorească. Nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca reprezentările zoomorfe să fi fost de fapt simboluri totemice.

În afară de vasele ornamentate cu motive geometrice, caracteristice numai grupului de la Lăpuș, apar și vase ornamentate cu caneluri. Acest mod de ornamentare este ge-

neral răspîndit în bazinul carpato-dunărean, începuturile lui datînd tot din epoca bronzului.

Pe baza ceramicii, precum și a metalelor descoperite, necropola de la Lăpuș a putut fi împărțită în două faze, prima dintre ele avînd începutul încă în perioada de sfîrșit a epocii bronzului. Pentru această datare pledează în primul rînd bronzurile găsite — topoarele cu disc și spin, celt, daltă — dar și podobeale de aur — inele de tîmplă și mărgelile. Cea de doua fază datează din perioada Hallstatt A₁ (1.200 — 1.100 î.e.n.). Acestei faze îi aparțin vasele de culoare neagră — grafitată în exterior, roșie în interior, cele mai multe ornamentate cu caneluri, răspîndite pe o zonă vastă. Apariția lor în cadrul grupului de la Lăpuș coincide cu deplasarea spre est a culturii Gáva și cu uniformizarea ceramicii într-o zonă largă. Chiar în condițiile măririi ariei de răspîndire a culturii Gáva, grupul cultural Lăpuș își păstrează caracterul de sine stătător, ceramica grupului, în totalitatea ei, chiar dacă trădează influențele străine, își menține un caracter local, cu diferențieri substanțiale față de ceramica zonelor înconjurătoare. Desigur, păstrarea acestui caracter local în cadrul așa — numitului proces de hallstattizare ce are loc pe teritoriul Transilvaniei în această perioadă se datorește și poziției geografice pe care o ocupă grupul Lăpuș, în-

tr-o zonă înconjurată de dealuri și munți, deci destul de greu accesibilă.

O problemă deosebit de interesantă ridică descoperirea celtului de fier. Acest obiect a fost găsită sub mantaua de pietre de râu, deci el a aparținut cu siguranță complexului funerar și nu este o apariție ulterioară ridicării tumulului. Se pare că este unul din cele mai vechi piese de fier din Europa și dovedește că acest metal a fost folosit în țara noastră foarte de timpuriu, mult înainte de apariția lui în alte zone europene.

În expoziție sînt prezentate cîteva din cele mai importante piese de metal și ceramică descoperite în necropolă (vitrina 2, 3, 4, 5).

Cunoașterea aspectelor culturale hallstattiene capătă o deosebită importanță, dacă luăm în considerație faptul că în această perioadă are loc delimitarea ramurii nordice a triburilor tracice, din care fac parte și populațiile dacice, de cele sudice, fiecare urmînd o cale proprie de dezvoltare, care, firește, nu exclude permanenta și reciproca influențare.

Pentru perioadele secolelor V — IV î.e.n., sînt importante cercetările recente, încă inedite, de la Sanislău (județul Satu Mare). Aici a fost descoperit un cimitir de incinerare în urne, care aparținea unui grup hallstattian tîrziu. Apariția aici a unei ceramici lucrate la roată de bună factură, foarte

probabil de proveniență sudică, și a unor unelte de fier deschide noi perspective în aprecierea stadiului culturii materiale la care a ajuns populația autohtonă încă în această perioadă. Fără îndoială, această populație a avut un rol major în definirea ansamblului de fenomene care au dus, în contact cu populațiile celtice, la cristalizarea celei de a doua vîrstă a fierului. Etnicul acestei populații halstattiene tîrzii, ținînd seama de dezvoltarea istorică a acestei zone în secolele următoare, poate fi definită ca dacică, avînd în vedere și caracteristicile comune cu populația din celelalte zone ale țării din această perioadă.

SALA IV

A doua vîrstă a fierului sau Latène

(350 î.e.n. — 106 e.n.)

Spre deosebire de zona sudică a țării, unde, sub influența factorului grecesc, fenomenul de cristalizare a elementelor noii etape se petrece mai devreme, în nord-vestul României elementele hallstattiene se mențin puternice într-o perioadă mai îndelungată, astfel că trecerea la cea de a doua vîrstă a fierului are loc

de abia pe la sfârșitul secolului al IV-lea, începutul secolului al III-lea, când se înmulțesc considerabil unelte, armele și podobele din fier, se generalizează folosirea roții olarului, menținându-se totuși și ceramica lucrată cu mîna, mai ales cea de factură tradițională, se cristalizează o nouă organizare politico-socială, cea a marilor uniuni tribale, a căror bază o constituie instituția democrației militare.

Fără îndoială, factorul determinant în apariția noii etape trebuie căutat în accelerarea ritmului dezvoltării interne a triburilor autohtone dacice.

Un rol de mare însemnătate au avut însă în definirea structurii economico-sociale a celei de a doua vîrste a fierului și triburile celtice, care, în contact cu civilizația greco-romană, și-au creat o cultură materială de tip Latène (după o localitate din Franța) avansată.

În cursul secolului al IV-lea î.e.n. pătrunderile celtice în țara noastră au avut loc mai mult sub forma unor incursiuni războinice de scurtă durată, abia în secolul al III-lea ei stabilindu-se masiv, mai ales în Transilvania, unde și-au creat multe centre ale dominației lor, una din ele fiind plasată în nord-vestul țării, mai cu seamă în regiunea Erului.

În ultimul timp s-au făcut numeroase descoperiri care atestă prezența populațiilor celtice pe aceste meleaguri (Ciumești, Dindești, Fo-

eni, Pișcolt). În complexele cercetate au fost găsite împreună resturile materiale ale celților cu cele ale populației autohtone, fapt ce dovedește o conviețuire relativ pașnică a dacilor cu triburile nou venite. Chiar această conviețuire crează caracterul aparte al situației social-politice din secolele III—II î.e.n. din nord-vestul României. Descoperirile celtice sînt prezentate numai în zona de cîmpie a acestei regiuni, ele lipsind cu desăvîrșire din zonele de deal și munte. Este foarte probabil că înaintarea celtică spre aceste zone a fost oprită de o puternică uniune de triburi dacică, plasată pe aliniamentul Someșului. Dovada existenței unei astfel de uniuni tribale o dă nu numai analiza dispunerii topografice a descoperirilor celtice ci și un mare tezaur de monede din secolul al III-lea î.e.n. atribuit dacilor, descoperit la Mireșu Mare (județul Maramureș), precum și alte descoperiri monetare.

În cadrul expoziției este prezentată așezarea și necropola celto-dacică de la Ciumești, a căror cercetare a dus la elucidarea unor probleme ce depășesc cadrul istoriei vechi a țării noastre, contribuind la înțelegerea în ansamblu a istoriei celților din spațiul carpato-dunărean.

Așezarea a fost descoperită în punctul *Colina cu doveci* în anul 1962. Au fost dezvelite opt locuințe, fără ca așezarea să fi fost

investigată în întregime. Locuințele erau de tip bordei, săpate nu prea adînc în pămînt, de formă patrulateră. de dimensiuni relativ modeste. În toate bordeiele s-a găsit o cantitate mai mare sau mai mică de ceramică dacică lucrată cu mîna sau la roată alături de ceramică celtică și piese de metal: fibule, foarfeci, cuțite, cuie, brățări, precum și mărgelile de faianță (vitrina 1).

Cimitirul corespunzător așezării a fost descoperit la cca. 600 m. est-nord-est de aceasta, în punctul C.I. — „*Grajdurile C.A.P.*”.

Din totalul de 35 de morminte cercetate în cursul săpăturilor din anii 1962—1965, 7 sînt de inhumăție și 28 de incinerație.

Între cele două rituri nu există o succesiune de timp, fapt dovedit de similitudinea inventarului funerar al celor două grupe și de inexistența unui grupaj al mormintelor în cadrul cimitirului în funcție de rit, ele fiind răs-pîndite și intercalate pe toată suprafața locului sepulcral.

Dintre mormintele de inhumăție remarcabile ca inventar funerar sînt mormintele 7 și 18.

Mormîntul 7, descoperit la adîncimea de 1,91 m., conținea o brățară tubulară de bronz cu reliefuri geometrice și o brățară de bronz formată din 9 semiove, iar în mormîntul 18, aparținînd unui tînar pînă la 25 de ani, au fost descoperite trei fibule de bronz, un colier de

fier format din două sîrme alipite și răsucite, două fibule de fier, o centură fragmentară de brîu din fier lucrată din mai multe segmente, opt brățări și o strachină adîncă. Dintre aceste piese se remacă prin finețea execuției o brățară de bronz cu capetele deschise și terminate în „pecete” (vitrina 2).

În cadrul mormintelor de incinerație erau două categorii : morminte depuse în gropi simple și morminte depuse în urnă. dintre care trei sînt dacice.

Mormintele de incinerație în groapă conțineau resturile incinerării și ofrande. În funcție de locul unde sînt așezate oasele calcinate față de obiectele de ofrandă se disting două variante : prima este reprezentată de mormintele în care oasele sînt așezate la un loc și depuse către părțile mărginașe ale gropilor, iar ofrandele în centru sau în marginea cealaltă, a doua variantă în care oasele calcinate se găsesc în imediata apropiere a inventarului funerar, acesta, dovedindu-se aproape întotdeauna numeros și variat.

Dintre obiectele strict vestimentare, care au aparținut defunctului și au fost trecute prin foc cu prilejul incinerării, cele mai numeroase sînt fibulele de fier și bronz, brățările cu semiove de diferite dimensiuni, brățările tubulare cu decor în relief mamelonat, măregelele de sticlă, pandantivele de bronz sau fier, cu-

țitele mici de fier. Obiectele de utilitate specială, săbii cu teacă, sulite, scuturi, din care s-au păstrat doar umbourile (apucătoare), cuțite de vânătoare, au fost depuse direct în morminte, fără să se fi aflat și în rug (vitrina 6)

Ceramica, în care se afla foarte probabil și ofranda de „carne”, una din caracteristicile mormintelor celtice, este, cu o singură excepție, lucrată la roată, fiind specifică, ca formă și decor celților. Străchinile adânci, vasele mari bitronconice, vasele — castron, vasele în formă de „carafă” sînt cele mai des întîlnite (vitrina 6).

Mormintele celtice în urnă sînt în cadrul cimitirului de la Ciumești în număr redus. Vasele — urnă, cu o singură excepție, nu erau acoperite cu capac, iar inventarul funerar este sărăcăcios. Lipsesc vasele de ofrandă (vitrina 5 și vitrina centrală).

Mormintele dacice descoperite sînt de incinerație în urnă. Vasele — urnă și străchinile — capac sînt lucrate cu mîna, avînd un caracter hallstattian întîrziat.

În expoziție sînt prezentate două morminte dacice. Primul mormînt este compus dintr-o urnă piriformă și un capac — străchină mare. În interiorul urnei, în pachetul de oase calcinate, se afla un mic vas cu toarta supraînnălțată (vitrina 3). Cel de al doilea mormînt este format dintr-o urnă bitronconică, turtită, cu

pereții puternic arcuiți și o strachină adâncă, care a servit drept capac (vitrina 4).

După poziția topografică a locului unde au fost așezate mormintele dacice reiese că acestea au făcut parte din aceeași necropolă cu mormintele celtice.

Tot acestui cimitir îi aparține foarte probabil și o descoperire întâmplătoare făcută în anul 1961, care este într-un fel unică în Europa. Este vorba de mormîntul unei căpetenii celtice, în care a fost găsit un coif de fier împodobit cu o splendidă pasăre de bronz, două cnemide (pulpure) de bronz, un vîrf de sulită de fier, o cămașă de zale tot din fier prevăzută cu mai mulți butoni ornamentați în maniera decorației celtice.

Piesa cea mai interesantă din cadrul acestui complex o reprezintă coiful în formă de clopot, cu calota aproape emisferică, cu apărătoare de ceafă și cu două apărători pentru față. De coif se leagă, printr-un tub cilindric de bronz, pasărea. Ea este lucrată din plăci subțiri de bronz, care au fost asamblate prin îmbucarea celor două părți principale, superioară și inferioară. De ele sînt prinse cu ajutorul unor țîțîni și balamale aripile, iar capul și picioarele legate prin sudare. Foarte probabil, coiful de la Ciumești, remarcabil prin execuția sa, ce pretindea adevărate virtuți tehnice, a fost confecționat într-unul din ateliere-

le din nordul Italiei, înfloritoare în această vreme, la comanda și pe gustul fruntașului celtic care l-a purtat.

Cămașa de zale, executată din verigi de fier, pare a fi cea mai veche din cîte se cunosc pînă acum în descoperirile din lumea celtică.

Între specialiști există discuții privind datarea coifului, și implicit a complexului de care a aparținut, unii atribuindu-l secolului al IV-lea î.e.n., alții secolului al III-lea î.e.n. Cauza acestei controverse o constituie și lipsa de analogii pentru coif, el reprezentînd, și prin prezența pasării de bronz, un unicat. Există, e drept, cîteva descoperiri în care apar reprezentate și coifuri cu pasăre. Astfel este vasul de cult de la Gundestrup (Danemarca), unde, în fața unei procesiuni religioase la care participă războinici înarmați, patru personaje călare poartă pe cap coifuri împodobite cu diferite reprezentări : pasăre, lup, coarne și roata solară, iar al cincelea războinic, ce conduce un grup de gorniști, are un coif împodobit cu un mistreț (procesiunea înfățișată pe vasul de la Gundestrup este prezentată în expoziție pe un panou). O altă reprezentare a unui călăreț ce poartă un coif împodobit cu pasăre este redată pe falera de argint de la Surcea. De asemenea, capul de bronz a unui luptător cu coif și pasăre de la Avignon (Franța).

Datarea acestor descoperiri este însă incertă, numai pentru vasul de la Gundestrup, spre exemplu. s-au propus date ce oscilează între secolele II î.e.n., și III e.n. Coroborarea mai multor date, atât arheologice cât și literare, face mai sigură datarea coifului de la Ciumești pentru a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. Nu poate fi exclusă însă nici ipoteza că, deși coiful și celelalte piese aparținând complexului au fost confecționate încă în secolul al IV-lea î.e.n., ele au fost purtate timp de mai multe generații și au fost depuse în mormînt, împreună cu ultimul lor purtător, de abia în secolul următor. Pentru acest fapt pledează datarea cimitirului celto-dacic, pe baza ceramicii și a pieselor de metal, în secolele III—II î.e.n.

Relațiile relativ pașnice dintre populația autohtonă dacică și populația celtică, peremptoriu dovedite de prezența în aceleași complexe a urmelor materiale ale celor două etnicuri, nu exclud însă, în mod firesc, ca, mai ales la începutul perioadei de conviețuire, celții să fi avut o poziție dominantă. Populația dacică, chiar în condițiile unei dominații militar — politice, a preluat de la celți o serie de inovații tehnice de mare importanță, ceea ce a facilitat și mai mult rapida lor dezvoltare economico-socială.

Pe la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. se constată o slăbire a dominației celtice, fapt pus de unii dintre cercetători și în legătură cu de-

plasarea unor mase de celti spre alte regiuni. Cei rămași au fost în bună parte asimilați de populația autohtonă majoritară.

Procesul de dezvoltare internă a triburilor dacice a dus în mod necesar la destrămarea ultimelor rămășițe ale relațiilor comunei primitive și la crearea, cu concursul unor factori externi favorabili, unui stat de tip sclavagist începător, cu centrul localizat în Munții Sebeșului, apărat de numeroase puncte fortificate.

Burebista, primul rege al statului dac, a reușit, pe la mijlocul secolului I î.e.n., să distrugă ultimele rămășițe de organizare celtică ce mai persistau pe pământul dacic.

Din puternicul „Imperiu” — cum numește geograful grec Strabon statul dac — au făcut parte și populațiile dacice din nord-vestul României.

Deocamdată, singura mărturie a prezenței lor în aceste ținuturi provine de la Oncești (județul Maramureș). Aici, pe dealul numit „Cetățuia” a fost descoperită, între anii 1964—1965, o mică așezare sezonieră, care a aparținut foarte probabil unor crescători de animale. Grosimea redusă a stratului de cultură și cantitatea mică de materiale arheologice aflate în săpătură indică faptul că durata locuirii nu a putut fi prea mare și nici populația ce a folosit locul prea numeroasă.

Dintre piesele descoperite marea majoritate o constituie fragmentele ceramice, cele mai multe lucrate cu mîna, printre care și așa numita ceașcă dacică (vitrina 7). De altfel, ceramica a servit și la plasarea cronologică a așezării, în lipsa altor dovezi mai elocvente, la hotarul dintre era veche și era nouă.

Cauzele care au determinat părăsirea așezării nu se cunosc, este însă cert că ea s-a făcut fără prea mare grabă, dovadă că nu s-a găsit nici măcar un singur vas întreg sau vreo piesă de mai mare valoare — monede sau obiecte de metal.

Statul dac creat de Eurebista s-a destrămat repede după moartea sa în mai multe mici formațiuni, dintre care doar cea concentrată în jurul fortificațiilor din Munții Sebeșului s-a menținut mai puternică și a constituit focarul recentralizării statale de la sfîrșitul secolului I e.n. sub conducerea regelui Decebal.

Una din cauzele acestei recentralizări a fost și pericolul roman, devenit iminent în aceeași perioadă.

Cu toată forța și înverșunarea ce i-a fost opusă, armata împăratului Traian, superioară ca număr, organizare și tehnică de luptă, a reușit, în urma a două campanii, să cucerească Dacia în anul 106 e.n.

De aici înainte istoria țării cunoaște o dezvoltare divizată : teritoriile care au constituit noua provincie romană Dacia — Transilvania intracarpatică, Oltenia și Banatul — urmează calea romanizării, în celelalte ținuturi menținându-se triburile dacilor liberi, care, deși primesc influențele romanității învecinate, nu-și modifică structural formele tradiționale de viață.

SALA V

Dacii liberi (secolele II~III e.n.)

Numărul redus de cercetări arheologice pentru secolele II—III e.n. din nord-vestul României nu permit încă cunoașterea detaliată a condițiilor în care s-a desfășurat viața triburilor dacice rămase în afara provinciei romane, deși ultimele descoperiri arheologice pentru această problemă aruncă o nouă lumină asupra acestei perioade.

Cea mai importantă descoperire pentru această perioadă s-a făcut la Medieșu Aurit (județul Satu Mare), în punctul *Suculeu*. Aici s-a cercetat o mare așezare ce a aparținut populației cunoscute în izvoarele literare antice sub denumirea de „dicii mari” și cimitirul corespunzător așezării.

A fost descoperit un adevărat cartier al olarilor, cu mai multe cuptoare pentru arderea ceramicii. Cuptoarele, destul de complicate ca și construcție, solicitau înalte cunoștințe tehnice, moștenite, desigur, de la dacii epocii Latène. Originea cuptoarelor, deși destul de greu de deslușit, trebuie căutată, după opinia celor care au făcut descoperirea, în mediul băștinaș, avînd, poate, ca punct de pornire o influență celtică sau postceltică.

La Medieșu Aurit se realizau două tipuri de ceramică : ceramică roșie (mai puțin numeroasă), cînd vasele erau arse în cuptoare în prezența oxigenului, gura camerei de ardere fiind numai parțial astupată, lăsîndu-se loc pentru curentul de aer, și ceramică neagră, obținută în a doua fază a procesului tehnologic de ardere, cînd era astupată complet atît gura de ardere, cît și gura camerei de ardere.

Alături de ceramica lucrată cu roata, s-a mai descoperit o cantitate destul de mare de ceramică lucrată cu mîna, dintre care formele cele mai frecvente sînt ceștile dacice. Foarte probabil, și ceramica lucrată cu mîna era arsă în aceleași cuptoare ca și ceramica lucrată cu roata.

Cantitatea mare de ceramică confecționată de meșterii de la Medieșu Aurit a servit nu numai comunității proprii, ci și pentru schimb. În așezare au fost descoperite cîteva vase pro-

venite din lumea romană, cum ar fi unele exemplare de ceramică lucrată în tehnică „terra sigillata“. De altfel, influența romană se resimte și în evoluția tipologică și ornamentica unor tipuri de vase : străchini și chiupuri cenușii.

Este foarte interesantă observația că ceramica lucrată cu mîna, deși în unele locuri este mai rară, nu lipsește niciodată, însoțind peste tot pe cea mult mai numeroasă modelată la roată, care avea calități incontestabil superioare. Acest lucru dovedește un anumit tradiționalism al populației băștinașe.

În afară de ceramică au mai fost descoperite și alte obiecte : cuie, cîrlige, scoabe, piroane, vîrfuri de lance, podoabe, resturile unui pahar de sticlă etc. Unele din acestea sînt sigur piese de import, primite poate în schimbul vînzării ceramicii.

Necropola, aflată la cîteva sute de metri de așezare, a adus dovezi pentru atribuirea etnică a stațiunii de la Medieșu Aurit, aici fiind descoperite în exclusivitate morminte de incineratie în urnă, unele avînd ca inventar vase de ofrandă și fibule. Acest rit era caracteristic populației dacice încă din epoca Latène.

Așezarea și cimitirul de la Medieșu Aurit datează din secolele II—IV. Aceasta dovedește că locuitorii de aici nu și-au părăsit așezarea după retragerea de către împăratul Aurelian a administrației și forțelor armate romane din

Dacia în anul 271. cînd o bună parte a dacilor liberi a intrat pe teritoriul provinciei abandonate.

În expoziție sînt prezentate mai multe fragmente ceramice provenite din sectorul cuptoarelor, cele mai numeroase aparținînd categoriei de ceramică cenușie lucrată cu roata, și două morminte de incinerare, dintre care unul avea ca inventar o fibulă (vitrina 1).

Așezările de la Ciumești și Culciu Mare (județul Satu Mare), aparținînd secolelor III—IV, cercetate în anii 1962-1965 și respectiv 1966-1967, demonstrează puternica influență a romanității învecinate asupra dacilor liberi, factura vaselor găsite fiind cu preponderență provincial romană. În secolul al IV-lea aspectul ceramicii se modifică, apărînd vasele mari cenușii, ornamentate cu motive în zig-zag, obținute prin lustruire (vitrina 2).

O interesantă descoperire pentru această perioadă s-a făcut la Boinești, unde, pe la începutul secolului XX, au fost găsite, într-o situație arheologică rămasă neprecizată, mai multe arme; un umbo de scut, o sabie, un vîrf de lance, un pinten (vitrina 2). După factură, aceste piese aparțin unei populații de neam vandalic. Prezența acestora, precum și a numeroase obiecte de metal sau ceramică de tip vandalic la Medieșu Aurit, mai ales în cadrul cimitirului, pledează pentru ipoteza că

vandalii au fost primul popor migrator care a ajuns în contact cu populația autohtonă din nord-vestul României, foarte probabil încă în cursul secolului al III-lea. Este greu de apreciat încă caracterul contactului dintre cele două populații, cert este însă faptul că așezarea de la Medieșu Aurit nu suferă distrugeri în cursul secolului al III-lea, ea menținându-se pînă în a doua jumătate a secolului al IV-lea.

Recent au început cercetările într-o altă așezare dacică din această perioadă descoperită la Călinești (județul Maramureș), în punctul

Rogoaze. Materialele găsite : ceramică lucrată cu mîna și la roată, printre care și vase fine cenușii de factură romană, fusaiole, rîșnițe de mînă, vorbesc de existența unei comunități dacice care, păstrîndu-și unele din elementele de cultură materială tradiționale, de exemplu așa numita ceașcă dacică, era în relații de schimb cu centrele provinciale romane, de unde își procura o parte din produsele necesare. Caracterul sumar al cercetării nu permite încă tragerea unor concluzii definitive, apare însă totuși limpede faptul că numeroasele monede imperiale romane găsite întîmplător în Maramureș au fost folosite de populația dacică. O problemă importantă legată de așezarea de la Călinești, pe care vor trebuie s-o lămurească cercetările viitoare, este aceea a sfîrșitului stațiunii.

Majoritatea așezărilor dacice cunoscute pînă acum în nord-vestul României își încetează existența în a doua jumătate a secolului al IV-lea, în legătură, foarte probabil, cu pătrunderea și în această zonă a țării a unor noi populații migratoare. Acestea, în contact cu populația băștinașă, vor contribui la cristalizarea unor noi relații sociale, bazate pe o economie modificată, care-și au finalul în crearea societății feudale. Procesul de trecere la feudalism se desfășoară pe mai multe secole, paralel cu fenomenul de etnogeneză a poporului român.

Perioada de trecere la feudalism

(secolele IV—X).

În prima etapă a noii perioade, în condițiile migrațiilor triburilor germanice și a populațiilor de nomazi din stepă, aflate încă în faza de destrămare a orînduirii gentilice, transformările sociale s-au petrecut mai lent, economia revenind la agricultura extensivă și păstorit.

În a doua etapă, începînd cu secolul al VII-lea, cînd se întrerupe pentru mai bine de două secole valul migrațiilor cu caracter preponderent războinic, evoluția forțelor de producție se accelerează, determinînd ivirea unei

contradicții puternice în sinul obștilor sătești. forma de organizare socială a populației băștinașe încă din ultima fază de descompunere a orînduirii comunei primitive și care s-a menținut și în cursul secolelor II-IV în afara provinciei romane. Este contradicția dintre proprietatea colectivă a pămîntului și tendința de însușire individuală a produsului, care a dus la apariția unei pături conducătoare militare, din care s-a format mai tîrziu clasa stăpînilor feudali, și la o masă mult mai săracă și din ce în ce mai aservită, devenită în cele din urmă clasa iobagilor.

Concomitent cu desfășurarea acestui complex proces are loc și formarea poporului și limbii române, prin menținerea și romanizarea în continuare a elementelor autohtone, ce-și au la bază populația dacică, și asimilarea treptată a popoarelor migratoare așezate pe teritoriul României.

Mărturiile arheologice din secolele IV-X în nord-vestul României sînt relativ puține, majoritatea lor provenind din descoperiri fortuite.

O astfel de descoperire s-a făcut în anul 1966 la Dindești (județul Satu Mare), în punctul *Grădina lui Negreanu*. Este vorba de un mormînt de inhumatie, se pare izolat, din inventarul căruia au fost salvate două fibule de argint, o oglindă rotundă de metal, o ca-

taramă de argint, mărgele din sticlă și din pastă colorată, un vas de lut. Piesele se află la Muzeul orășenesc din Carei. Pe baza analogiilor, mormîntul, ce a aparținut unei femei, a fost datat în a doua jumătate a secolului al V-lea și atribuit, cu probabilitate, ostrogoților, populație de caracter germanic.

Tot din această perioadă datează un alt mormînt de inhumație descoperit incidental la Ghenci (județul Satu Mare), din inventariul căruia a putut fi recuperat un pahar de sticlă și o sabie scurtă împreună cu teaca.

În expoziție sînt prezentate două vase de factură prefeudală (secolele V-VI), descoperite tot întîmplător la Dindești și la Pir (vitrina 3).

Singura săpătură arheologică pentru perioada de trecere la feudalism, s-a efectuat la Berea, în punctul *B.X.-Soșcaș*, în anul 1965. Aici a fost descoperită o așezare din secolele V-VI. Materialele recoltate arată conviețuirea populației autohtone cu triburile gepide.

Neam de origine germanică, avînd ca loc de baștină ținuturile baltice, gepizii pornesc spre Imperiul roman, slăbită de criza internă din timpul „împăraților soldați“, pe la mijlocul secolului al III-lea. Pînă la venirea hunilor (sfîrșitul secolului al IV-lea — începutul secolului al V-lea), ei participă la cîteva incursiuni împotriva provinciilor romane, apoi se supun noilor invadatori. După moartea lui Attila în

anul 453, regele gepid Ardarich organizează o coaliție împotriva hunilor, pe care reușește să-i înfrîngă, extinzîndu-și autoritatea în întreg bazinul Dunării mijlocii.

Foarte probabil, gepizii, fiind prea puțini la număr, n-au reușit să stăpînească efectiv întreg teritoriul pe care-l desemnează izvoarele antice că le-ar fi deținut. Ei s-au concentrat în grupe mai mici de-a lungul unor artere principale de circulație. Fără îndoială însă, prezența lor a influențat cultura materială a populației băștinașe. Numai astfel se poate explica prezența la Berea, într-o așezare care a aparținut autohtonilor, a unor ustensile și vase de cultură gepidică.

Din așezarea de la Berea sînt prezentate în expoziție fragmente ceramice lucrate cu mîna și cu roata, fusaiole, un pieptene de os (vitrina 3).

Pentru secolele următoare cunoaștem o singură descoperire întîmplătoare făcută la Berea. Este vorba de trei vase întregi, a căror plasare în secolele IX-X este doar probabilă, cultura materială din această perioadă fiind complet necunoscută pentru nord-vestul României (vitrina 3).

Pe la sfîrșitul secolului al IX-lea migrează dinspre răsărit triburile maghiare, origine din regiunea Munților Urali. Sub conducerea lui Arpad ele încheie în anul 859 o a-

lianță cu împăratul Bizanțului, Leon Filizoful, împotriva bulgarilor, pe care-i atacă, dar suferă o grea înfrângere, după care sînt învinși și de pecenegi, fiind nevoiți să se deplaseze spre Cîmpia Panonică. Aici, sub influența populației autohtone, aflată pe o treaptă superioară de dezvoltare, în societatea maghiară se petrece cristalizarea relațiilor feudale. Acest fenomen s-a desfășurat cu rapiditate în vremea lui Geza (972-997), care a zdrobit rezistența elementelor tribale, dar mai ales în timpul primului rege maghiar, Ștefan (997-1038), cînd a avut loc și creștinarea ungurilor.

În cursul secolului al X-lea, feudalitatea maghiară vine în contact cu populația românească din Transilvania.

Pentru cunoașterea organizării sociale și politice a autohtonilor și a evenimentelor războinice ce au avut loc, cea mai importantă sursă de informație o constituie cronica notarului, rămas anonim, al regelui Bela al III-lea (1173—1196), *Gesta Hungarorum* (Faptele Ungurilor). Deși scrie pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, autorul folosește alte geste, de la sfîrșitul secolului al XI-lea, precum și izvoarele ce i-au stat la îndemînă în calitate de demnitar al regelui, ca și tradiția orală, astfel că tabloul conturat pentru Transilvania secolului al X-lea pare să fie veridic, chiar dacă unele detalii nu corespund întru totul adevărului istoric.

Din știrile relatate în cronica lui Anonymus reiese că în Transilvania existau în secolul al X-lea trei formațiuni politice: voievodatul lui Menumorut, cu centrul la Biharia, care cuprindea teritoriul dintre riurile Someș și Mureș, voievodatul lui Gelu, cu centrul localizat recent la Dăbica, care ocupa teritoriul de la Poarta Meseșului pînă la izvoarele Someșului, și voievodatul lui Glad, între Mureș și Dunăre, cu centrul probabil în cetatea Cuvin (Keve).

Aceste formațiuni politice sînt chiar mai vechi decît perioada la care se referă Gesta, fiind primele cu caracter feudal menționate în țara noastră. Ele erau conduse de un voievod (duce), demnitate ajunsă foarte probabil ereditară, de vreme ce despre voievodul Menumorut se menționează că deținea puterea în virtutea moștenirii, deoarece și bunicul său fusese „duce”.

Aceste voievodate s-au opus tendințelor de expansiune maghiară, dovedindu-se suficient de puternice ca, în prima fază, victoria să revină băștinașilor. De abia la a doua încercare, armatele maghiare reușesc să-și impună stăpînirea. Luptele s-au dat mai ales în jurul cetăților (Castra) Satu Mare, care a fost cucerită după 3 zile de asediu, și Biharia, unde luptele au durat 13 zile. Chiar învins Menumorut impune o alianță, fiica lui se căsătoreș-

te cu fiul lui Árpád, iar voievodul își păstrează puterea.

Pentru perioada relatată, știrile arheologice din nord-vestul României sînt foarte lacunare. Astfel, la Ghenci și Dindești s-au descoperit întîmplător morminte de inhumație date în secolele X—XI, iar în apropiere de Sighet s-a descoperit un tezaur de monede arabe.

Din perioada imediat următoare, cînd se petrece o intensificare treptată a relațiilor feudale, datează cimitirul de inhumație de la Nadișul Român (județul Sălaj), cercetat parțial în anii 1966—1967, unde au fost descoperite inele de tîmplă, coliere, catarama, mărgelile, plasate cronologic în a doua jumătate a secolului al XI-lea — prima jumătate a secolului al XII-lea (vitrina 4).

Istoria nord-vestului României în secolele XII—XIII este în strînsă legătură cu extinderea granițelor nord-estice ale regatului arpadian.

Pentru această perioadă cercetarea istorică a fost îndreptată cu precădere spre Țara Maramureșului, unde atît datele arheologice, cît și știrile documentare sînt mult mai numeroase, astfel că s-a putut contura un tablou veridic al societății feudale timpurii în această parte a țării.

Feudalismul timpuriu

(secolele XI—XIV)

În secolele XII—XIII, Maramureșul a fost o „pădure regală“, situată dincolo de prisăcile regatului maghiar, asupra căreia se exercita proprietatea „de drept“ a regelui. Prima mențiune documentară a regiunii în izvoarele medievale se face în anul 1199, în legătură cu o vânătoare a regelui Emeric.

Hotarele Maramureșului au fost depășite efectiv abia pe la 1270, de când datează prima danie regală în partea de apus a regiunii. Din ultimele decenii ale secolului al XIII-lea datează întemeierea primelor patru așezări de oaspeți regali din Maramureș, pe valea Tisei, care depindeau administrativ de comitatul învecinat al Ugocei.

Cercetările arheologice au dovedit existența în această perioadă în Maramureș a unei populații băștinașe, etnic românească, care își continua existența în formele tradiționale ale obștii satești.

Prima așezare descoperită și cercetată, între anii 1966—1971, este cea de la Sarasău, din punctul Zăpodie. Aici, săpăturile arheologice au identificat un sat românesc, care a fost datat, pe baza ceramicii găsite, în secolele XII—XIII.

În expoziție sînt prezentate vase întregi, fragmente ceramice, fusaiole, greutăți pentru țesut (vitrina 5).

În cadrul societății maramureșene, dezvoltată în acest timp independent de feudalismul clasic, de tip apusean, se petrece fenomenul de aservire a obștiilor și de conturare a celor două clase antagoniste: feudali și iobagi. Confirmările regale din secolul al XIV-lea n-au coincis cu momentul aservirii obștiilor, ele consfințind doar o situație anterioară. Forma concretă de aservire a obștiilor s-a manifestat prin crearea unei rente în produse, transformată într-o dare către rege numită „dat al oilor“, prin prestații în muncă și ascultare administrativ-juridică.

Clasa feudalilor din Maramureș, era formată din cnezi, din rîndul cărora se alegea voievodul.

Cnezii maramureșeni au constituit o clasă de stăpîni ereditari ai satelor, exercitînd în mod colectiv — familial o stăpînire ce se întemeia pe situația creată de evoluția societății maramureșene. Drepturile lor erau garantate de tradițiile locale și de organismele social-politice ale societății românești din Maramureș. În secolul al XIV-lea aceste garanții au fost preluate de autoritatea statului medieval maghiar, care, prin întăriri regale, consfințește dreptul cnezial.

Au existat două categorii de cnezii, cnezii de sat stăpînind unul, rareori două sate și cnezii de vale, stăpînind grupuri de sate, situate într-una din subdiviziunile geografice ale Țării Maramureșului, și pe curpînsul căruia se găseau într-o situație subordonată cnezii de sat

Cnezatul de vale a reprezentat o fază intermediară între stăpînirea simplă a cnezatului de sat și organismul politic al întregii țării a Maramureșului, voievodatul, îmbinînd caracterele acestor două forme de viață social-politică. El a avut un caracter patrimonial-politic, exercitat cu drept ereditar în cadrul familiei, dar a fost grevat de existența în interiorul său al drepturilor cnezilor de sat. drepturi ce s-au menținut și după confirmarea de către autoritatea regală a stăpînirii cnezilor de vale.

Cnezatul de vale a evoluat pornind de la o magistratură electivă, fiind mai veche decît voievodatul.

Instituție politică, cu atribuții militare, judecătorești, administrative și de cult, voievodatul, fără a cunoaște întreruperi pînă la dispariția lui, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, a suferit, în condițiile prezenței puterii regale, o diminuare treptată a atribuțiilor sale.

Alături de voievod exista o adunare a cnezilor maramureșeni, menită a contribui la administrația „țării“.

Extinderea autorității regale maghiare asupra Maramureșului și îngrădirea puterii voievodale pînă la determinarea dispariției sale s-a petrecut în mai multe etape.

În timpul domniei lui Carol Robert (1301—1342) apare mențiunea unui comite de Maramureș (1303), titlu purtat de comitele de Ugocea. Această primă atestare reflectă începutul extinderii autorității organelor regale din Ugocea asupra Maramureșului, în primul rînd asupra așezărilor de oaspeți regali întemeiate la sfîrșitul secolului al XIII-lea. Acum își au începutul relațiile cu caracter organizat între reprezentanții regali și feudalitatea românească maramureșeană. Titlul de comite aparține familiei Pok, care-și avea reședința pe Someș, în Sătmar, fiind reprezentată în Maramureș de castelanul de Visk, unde cetățuia, construită după 1271 de familia Ujhélyi, a fost transformată la 1300 în cetate regală.

În timpul domniei lui Ludovic I (1342—1359) se intensifică presiunea regatului maghiar pentru integrarea efectivă a Țării Maramureșului și pentru organizarea lui drept comitat. Exponentul acestei politici a fost la început familia Lackfi. Această etapă se caracterizează prin creșterea rezistenței societății românești locale, apărarea autonomiei maramureșene găsindu-și expresia prin revolta, începînd cu anul 1342, a voievodului Bogdan

din Cuhea. Înfrînt în încercarea de a apăra autonomia Maramureșului, Bogdan trece dincolo de Carpați și se stabilește definitiv în Moldova, unde se alătură mișcării îndreptate împotriva feudalilor supuși regelui maghiar, și ajunge, ales fiind de boierii moldoveni, conducătorul forțelor locale de rezistență. Bogdan, profitînd și de o conjunctură politică internațională favorabilă, reușește în anul 1359 să pună capăt dependenței Moldovei de regatul maghiar. Împreună cu fostul voievod pleacă din Maramureș mai multe familii cneziale.

A treia etapă a pătrunderii feudalismului maghiar în Maramureș durează de la plecarea în Moldova a lui Bogdan și pînă la consolidarea autorității drăgoșeștilor asupra Maramureșului și a regiunilor învecinate. Regalitatea adoptă o nouă politică față de feudalitatea maramureșeană, prin lărgirea drepturilor recunoscute ale acesteia și prin înmulțirea numărului diplomelor de întărire. Totodată, se crează condițiile pentru organizarea comitatului nobiliar, prin asimilarea sub aspect juridic a cnezilor privilegiați cu nobilii regatului. În anul 1368 apare pentru prima oară în documente termenul de „comitatul Maramureșului”. Apar acum și „juzii nobililor”, organe care, alături de comite și de castelanul cetății regale, reprezintă cadrele administrativ-juridice ale comitatului maramureșean

În perioada de după 1370, procesul de definitivare a comitatului a căpătat o nouă orientare prin apariția organismului politic-administrativ al drăgoșeștilor.

Familia drăgoșeștilor, descendentă din cnezii de sat de la Bedeu, și-a câștigat merite în primele decenii ale secolului al XIV-lea în slujba coroanei angevine, ale cărei interese le-a reprezentat ulterior în Moldova.

După plecarea lui Bogdan, drăgoșeștii reușesc crearea în Moldova a unui organism politico-administrativ puternic, dar pus în slujba regelui. Ei își extind stăpînirea și în alte regiuni, fiind comiți în Maramureș, Ugocea, Sătmăr, precum și în Secuime.

Apogeul puterilor l-au atins sub comiții Balc și Drag. cînd au stăpînit peste 200 de sate, avînd aproape 10 cetăți prevăzute cu garnizoane permanente.

La începutul secolului al XV-lea, familia drăgoșeștilor se revoltă împotriva lui Sigismund, participînd la campaniile militare organizate de partizanii lui Ladislau de Durazzo.

După 1403 în urma victoriei lui Sigismund, autoritatea lor se ruinează, iar familia încetează să mai joace un rol politic, Maramureșul fiind integrat pînă pe la mijlocul secolului al XVI-lea în regatul Ungariei.

Izvoarele scrise în legătură cu istoria Maramureșului sînt completate în mod fericit de o serie de descoperiri arheologice de mare însemnătate, care permit cunoașterea detaliată a culturii materiale din această epocă, confirmînd știrile păstrate în documente și legende.

În expoziție sînt prezentate rezultatele săpăturilor de la Cuhea (azi Bogdan Vodă) și Giulești.

SALA VI

Centrul voievodal de la Cuhea. Biserica de piatră

Prima mențiune documentară a comunei Cuhea, situată pe Valea Izei, datează din anul 1353, cînd regele Ludovic I întărește românilor Ioan și Ștefan, fiii lui Iuga, „posesiunea principală . . . numită Cuhea“ și cele aparținătoare de ea. Cei doi beneficiari ai diplomei regale făceau parte dintr-o familie voievodală maramureșeană, fiind nepoți de frate ai fostului voievod Bogdan, ei înșiși ocupînd în 1349 și 1360 demnitatea de voievod al Maramureșului. În anul 1360 se confirmă actul emis la 1353 aceluiași Ioan și Ștefan.

Dintr-un document din anul 1365 reiese că moșia Cuhea a aparținut lui Bogdan, de la care a fost confiscată și acordată ca donație lui Balc și Drag, fii voievodului Sas, izgoști din Moldova de întemeietorul statului independent.

Tradiția locală a păstrat amintirea faptului că Bogdan este originar din Cuhea, iar cercetările arheologice au confirmat existența aici a unui important centru feudal la mijlocul secolului al XIV-lea.

Săpăturile arheologice s-au desfășurat în anii 1964—1965 în patru sectoare de cercetare : Reședința feudală, Mănăstire, Vatra satului și Mănăstirea Ieudului, cele mai importante rezultate fiind obținute în primele două, prezentate și în expoziție.

Reședința feudală, cu două faze de construcție, se compunea dintr-o locuință dreptunghiulară, de dimensiuni neobișnuit de mari pentru epoca respectivă — 12/9 m. — și chiar față de o casă țărănească contemporană din Maramureș, care are în mod obișnuit dimensiunile de 6/12 m.

Reconstruirea locuinței (faza a doua) a avut drept rezultat atât îngroșarea temeliiilor și pereților, cât și înălțarea nivelului la care se găsea planșeul încăperilor de locuit, transformate astfel într-un fel de etaj.

În jurul casei se afla o curte, pavată în a doua fază cu bolovani de râu, închisă de o palisadă, ale cărei urme s-au păstrat sub forma gropilor de stâlpi.

Atît locuința cît și palisada au fost distruse prin incendiu.

O parte a materialului arheologic descoperit provine de la pereții locuinței : piroane masive din fier lucrate cu ciocanul la cald, care serveau la încheierea scheletului de lemn, cuie mici lucrate tot din ciocan, ce provin probabil de la acoperișul din șindrilă a casei, balamalele de ușa lucrate din fier cu ciocanul, lungi de 24 cm., cu capătul lungit și despicat în forma cozii de rîndunică, prinse prin patru piroane de lemnul ușii (vitrina 1).

În umplutura casei și în secțiunile trasate pe promotoriul pe care era plasată locuința, au mai fost descoperite ceramică, vîrfuri de săgeți de diferite tipuri, dintre care trei erau cu capetele rupte, fapt ce indică probabil că ele au aparținut aceluia care, cu prilejul unei lupte au incendiat reședința, pintenii într-un număr destul de mare, ei servind cel mai bine ca elemente de datare.

Toți pintenii sînt din fier și aparțin în general aceluiași tip. avînd brațele simple, arcuite pe orizontală și mai puțin pe verticală, terminate la capete prin cîte un sector circular aplatizat și performat de o singură gaură

rotundă prin care trecea cureluşa cu cataramă pentru fixarea pintenului pe cizmă. Acest tip apare pe la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi evoluează ca formă în tot decursul secolului la XIV-lea. Prin forma simplă a arcului şi prin tija scurtă despîcată pe toată lungimea, pîtenii de la Cuhea se datează în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

În sectorul „Mănăstire“ cercetările au identificat biserica veche de piatră şi 39 de morminte.

Cimitirul are două faze, care s-au putut distinge foarte bine. O parte din morminte sînt mai vechi decît momentul construirii bisericii de piatră, gropile lor fiind tăiate de temelii sau acoperite de nivelul de construcţie al monumentului, în timp ce alte morminte, ale căror gropi sparg acest nivel, sînt practicate după construirea bisericii.

Biserica de piatră reprezintă cel mai interesant obiectiv descoperit şi cercetat în acest sector.

Orientată aproape riguros pe direcţia vest-est, biserica este de tip „sală“, avînd dimensiuni apreciabile : lungimea totală de 23 m., iar lăţimea maximă, în dreptul navei, de 21,50 m. Monumentul cuprinde de la vest la est un turn clopotniţă, o navă dreptunghiulară şi un altar terminat spre răsărit cu o absidă poligonală.

Intreg monumentul, cu toate detaliile sale planimetrice, a fost ridicat într-o singură fază și nu există nici un argument în favoarea unei modificări sau adăugiri ulterioare momentului înălțării sale.

Cimitirul descoperit prezintă o dublă importanță. Pe de o parte, mormintele din faza a doua a cimitirului, contemporane bisericii, au servit la datarea monumentului prin monedele ce le conțineau ca inventar. Pe de altă parte, existența mormintelor din prima fază dovedește că satul este mai vechi decât biserica de piatră și indică că în acest loc a mai existat o biserică, foarte probabil mai mică și de lemn, în jurul căreia s-au practicat îngropările acestei faze.

Monedele descoperite în faza a doua a cimitirului provin de la Ludovic I, una emisă în anul 1343 și alta între 1346—1349 și de la regina Maria, emise între 1382 și 1387.

Printre materialele arheologice găsite în sectorul „Mănăstire“ mai trebuie amintite un mic tezaur răvășit, format din monede de argint, prost conservate, contemporane cu monedele găsite în morminte și ceramică marea majoritate fragmentară.

SALA VII

Cnezatul Marei. Biserica de piatră de la Giulești

Situat pe valea Marei, afluent dinspre sud al Izei, Giuleștiul este cunoscut din documentele secolelor XIV—XV ca centru al așezărilor de pe această vale, fiind atestat la 1317 ca reședință a uneia din cele mai vechii familii de feudali din Maramureș.

Săpăturile arheologice, desfășurate aici între anii 1966—1968, au identificat vatra satului feudal și o biserică de piatră.

Biserica din Giulești, ridicată pe un pîn-ten al terasei rîului Mara, a fost construită pe un teren lipsit de urme anterioare epocii înălțării zidurilor ei. neconstatîndu-se nici un element, care să ateste existența, pe același loc, a unei faze mai vechi decît momentul săpării șanțurilor de fundație a monumentului de piatră.

Spre deosebire de biserica de la Cuhea, care a avut o singură fază de construcție, la Giulești au existat trei faze, ce au mărit treptat biserica pînă la forma în care ea și-a încetat existența pe la sfîrșitul secolului trecut.

În prima fază, monumentul a fost compus dintr-o navă simplă, dreptunghiulară, avînd pe latura de răsărit un altar cu absidă semicirculară. Dimensiunile exterioare ale bisericii erau de 15/7,80 m. Materialul folosit la construcția temeliei a fost piatră de râu în proporție de 80—85 %, restul fiind reprezentat de piatră de carieră, totul legat cu mortar rezistent din nisip și var.

Foarte probabil în această fază inițială nava a fost acoperită cu un tavan de lemn, iar deasupra altarului se afla o boltă circulară din piatră. Intrarea era plasată pe mijlocul laturii de vest.

În faza a doua, bisericii i s-au adăugat trei contraforturi și s-a înălțat un turn clopotniță pe latura de vest a navei. Temeliile din această fază sînt tot din zidărie legată cu mortar, în care predomina însă ca material de construcție piatra de carieră, fiind pretutindeni adosate zidurilor mai vechi.

Contraforturile sînt dispuse asimetric: două pe partea de sud-est și sud a altarului, iar al treilea pe latura de sud a navei, aproape de colțul est-sud-estic. Adăugirea conforturilor nu se poate explica decît prin șubrezirea zidurilor vechi a bisericii, poate prin apariția unor fisuri,

Turnul clopotniță, cu fundamentul dreptunghiular, a fost adosat la fața de vest a bisericii. Turnul a avut la parter două intrări laterale.

Tot acestei etape de construcție îi aparține un cavou zidit din piatră de carieră legată cu mortar, situat în colțul de nord-est al navei, masa altarului, din care s-a păstrat doar o platformă pătrată de zidărie, și, în apropierea altarului, o altă platformă, care a servit probabil drept fundament pentru un soclu mai înalt, pe care a stat o icoană, probabil aceea a hramului.

Faza a treia a constat din adăugarea altor patru cotraforturi pe cele două laturi lungi ale navei vechi și a unei încăperi mari, pro-naos sau pridvor, pe fațada de apus a acesteia, unde înglobează în plan temeliile turnului clopotniță din faza intermediară de construcție.

Contraforturile sînt clădite exclusiv din piatră de carieră, fiind mai puțin puternice, datorită dimensiunilor lor mai reduse, decît cele trei contraforturi anterioare. Construirea lor a reprezentat tot o soluție fortuită pentru consolidarea monumentului, ce avea la acea dată o vechime de cîteva secole. Două din noile contraforturi au fost plasate pe latura de sud a navei, în continuarea celui adăugat

incă în faza precedentă de construcție, iar celelalte două pe latura de nord a navei.

Pe fațada de vest a bisericii, în prelungirea navei, a fost construită o încăpere care, respectînd aproximativ lățimea părții vechi a monumentului, a avut lungimea exterioară de 7,50 m., biserica ajungînd la o lungime totală de 23 m. Materialul folosit la construirea pro-naosului-pridvor a fost piatra de carieră de dimensiuni mici și cu rare fragmente de cărămidă, la care s-au adăugat lespezi mari de carieră și bolovani de riu, dispuși pe 5 sau 6 straturi cu legătură de pămînt.

Ca și subconstrucțiile contraforturilor adăugate la această fază, nici temelia acestei încăperi nu era legată cu mortar, fapt ce pledează pentru realizarea pereților din lemn, probabil din bîrne tencuite cel puțin la exterior, deasupra unui soclu de piatră.

Datarea fazelor de construcție a monumentului este asigurată de inventarul mormintelor descoperite în interiorul bisericii.

Doar stabilirea începuturilor bisericii comportă unele dificultăți căci, deși elementul de datare cel mai vechi, un inel-pecete din argint cu placa superioară rotundă, fixată pe o sîrmă groasă de argint, avînd reprezentat simbolul creștin al jertfei: un pelican care își sfîșie pieptul pentru a-și hrăni puii, se plasează la sfîrșitul secolului al XIV-lea, sub as-

pect planimetric biserica din Giulești apără mai veche decât ctitoria de la Cuhea, datată către 1330—1340.

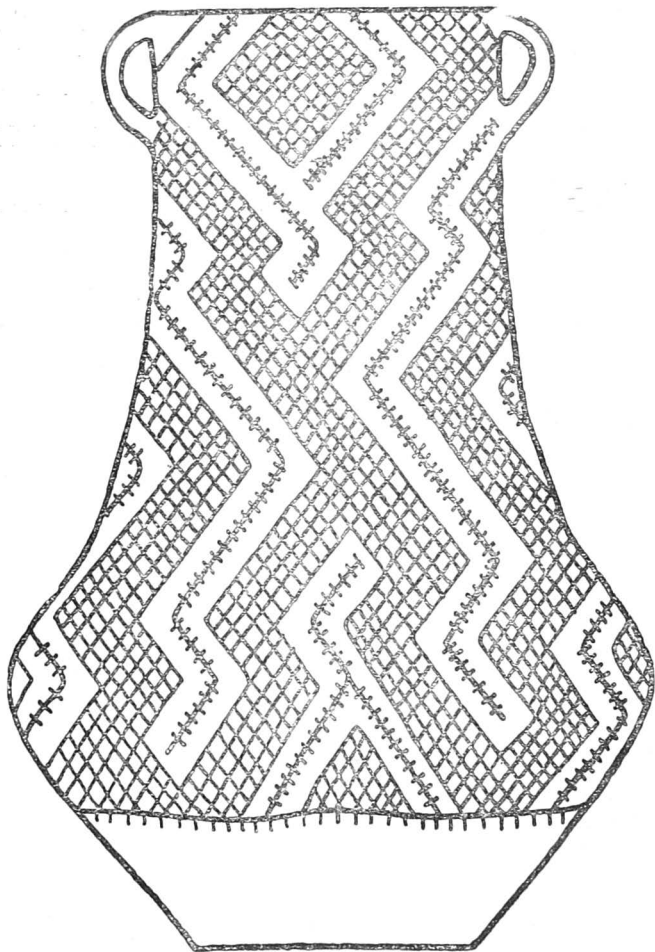
Prima etapă de funcționare a bisericii este datată cu denari de argint emiși de regina Maria (1382—1387), precum și de un mormânt cu un inel-pecete de formă octogonală, cuprinzând un element heraldic compus din două triunghiuri despărțite printr-un fascicul de linii drepte și șerpuite, totul încadrat într-un chenar perlat, de un alt mormânt cu inel-pecete cuprinzând în câmp un element animalier sau vegetal stilizat și o lespede de piatră decorată pe fața superioară cu o cruce având brațele arcuite spre interior ca la crucile de Malta, deasupra unui sector semicircular trasat prin două linii concentrice, reprezentare schematică a Golgotei sau a mormântului lui Adam.

Etapa a doua de construcție datează de la sfârșitul secolului al XV-lea. Din această etapă fac parte mormintele având ca inventar inele — peceți cu semnul heraldic dezvoltat din reprezentările de pe inelele mai vechi, dovedindu-se a fi sigilul de familie al Giuleștenilor, folosit de ei pe durata a cel puțin două secole.

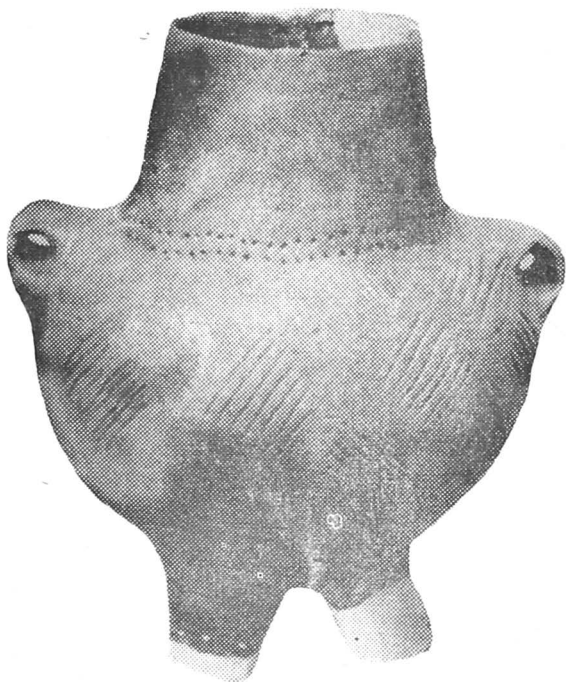
Ultima etapă a lărgirilor și reparațiilor este de dată relativ recentă. Raportul dintre temeliile ce-i aparțin și unele morminte, ceramica

găsită în șanțurile de fundație și mai ales fragmentele de cahle, provenite de la sobă, decorate cu vultur bicefal și purtînd data de 1701, o plasează la începutul secolului al XVIII-lea.

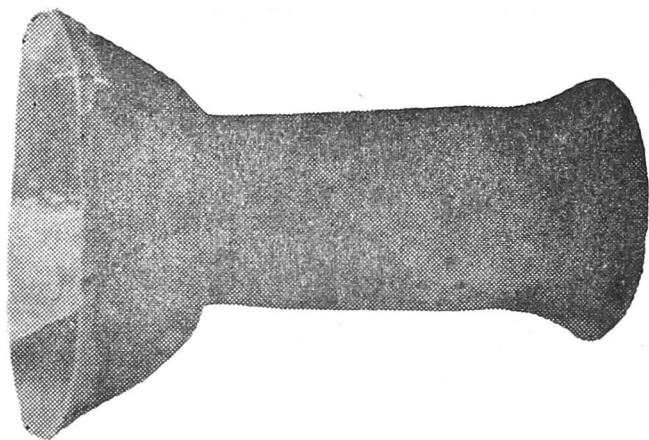
În expoziție sînt expuse opt din inelele-peceti descoperite, monede, vase și fragmente ceramice și cîteva unelte de fier găsite în săpăturile din vatra satului. Pe un panou separat este prezentat planul bisericii de piatră cu etapele sale de construcție.

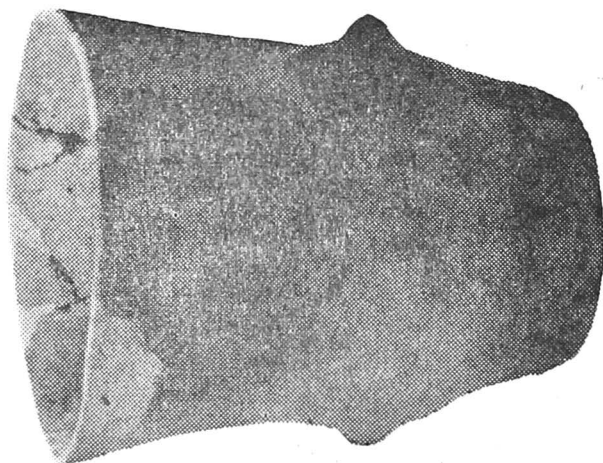
Vas de la Ciumești (cultura Bodrogheresztúr)

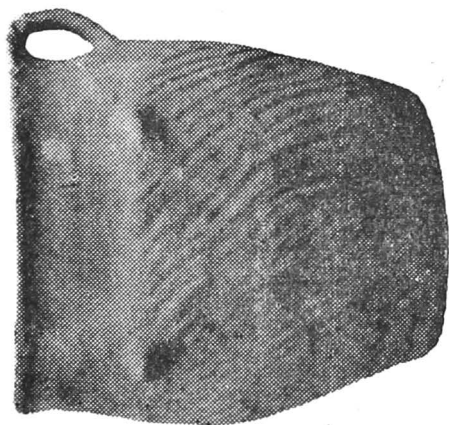
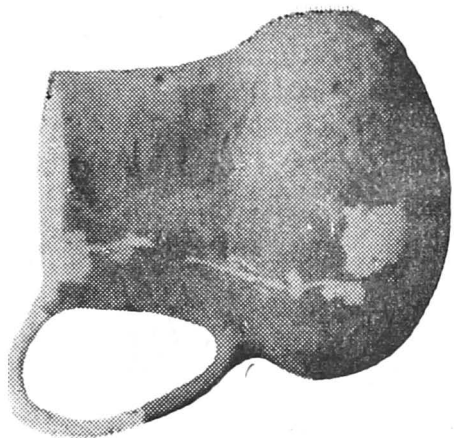

Vas de la Ciumești (cultura Bodrogkeresztúr)

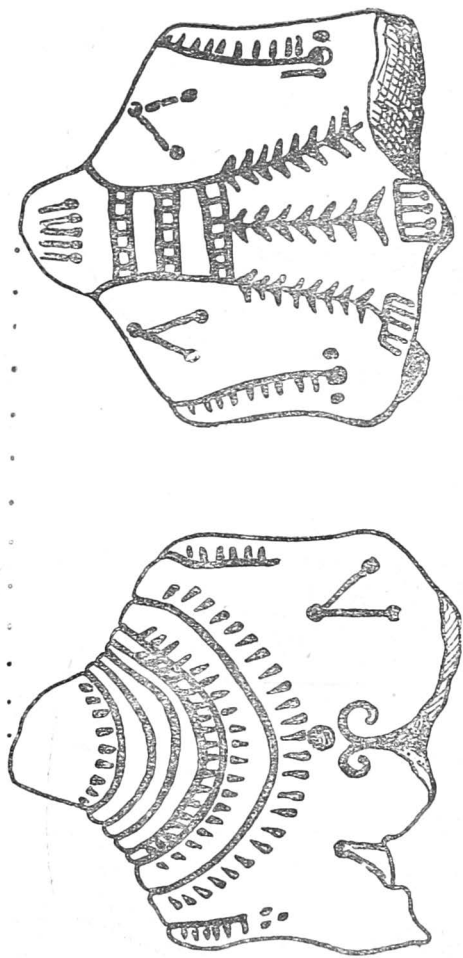

Vas de la Ciumești (cultura Bodrogkeresztúr)

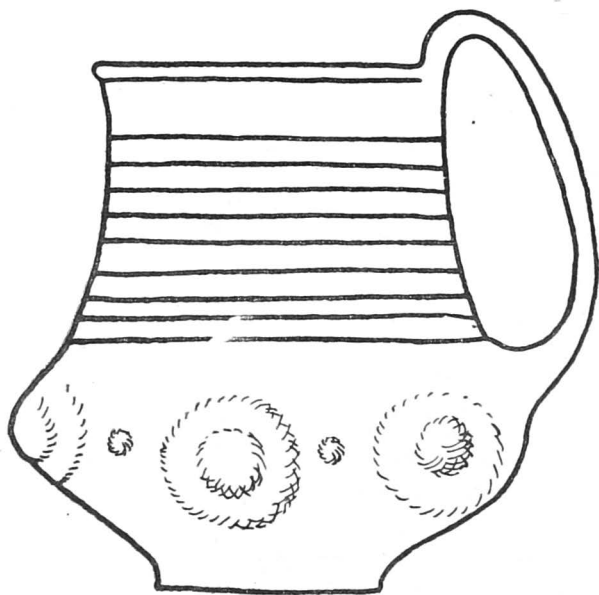
Vase de la Ciumești (cultura Baden—Pécel)

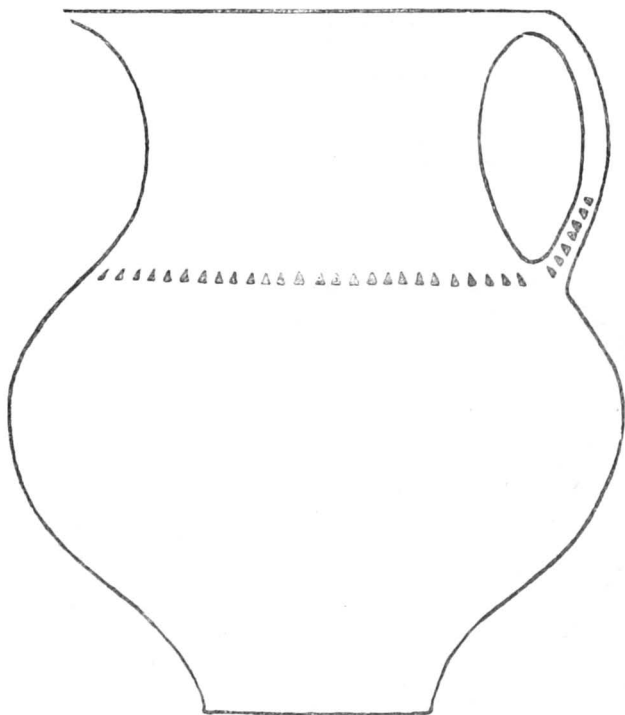
Figurină de lut antropomorfă de la Satulung—
Finteușu Mic (cultura Zók—Vucedol)

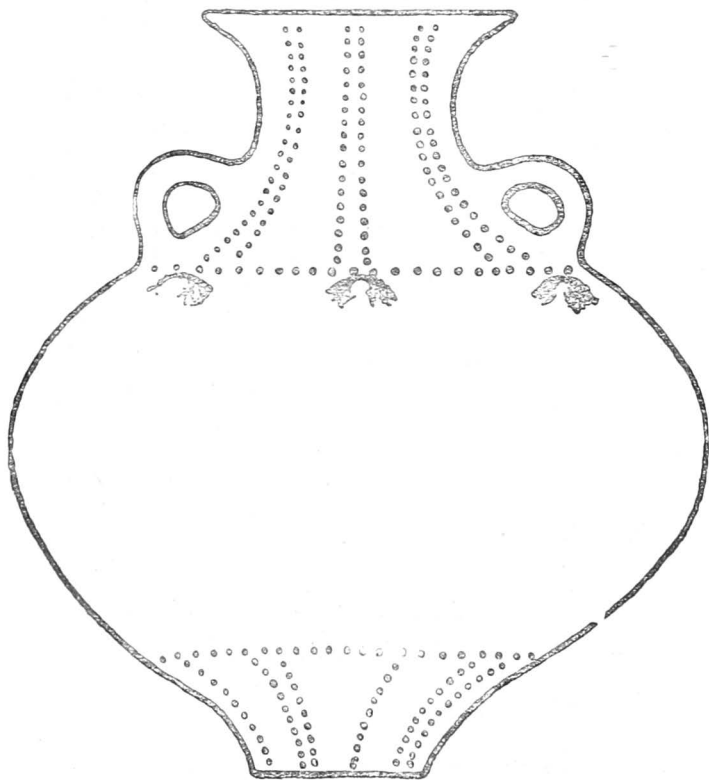
Vas din așezarea de la Pir (cultura Otomani)

Vas din așezarea de la Pir (cultura Otomani)

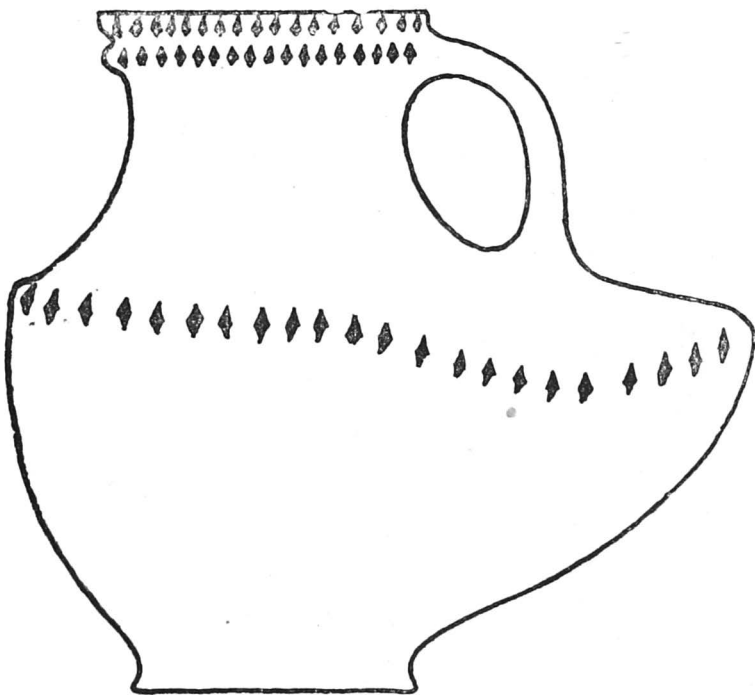
Urnă din cimitirul de incinerație de la Ciumești
(cultura Otomani I)

Urnă din cimitirul de incinerare de la Ciumești
(cultura Otomani I)

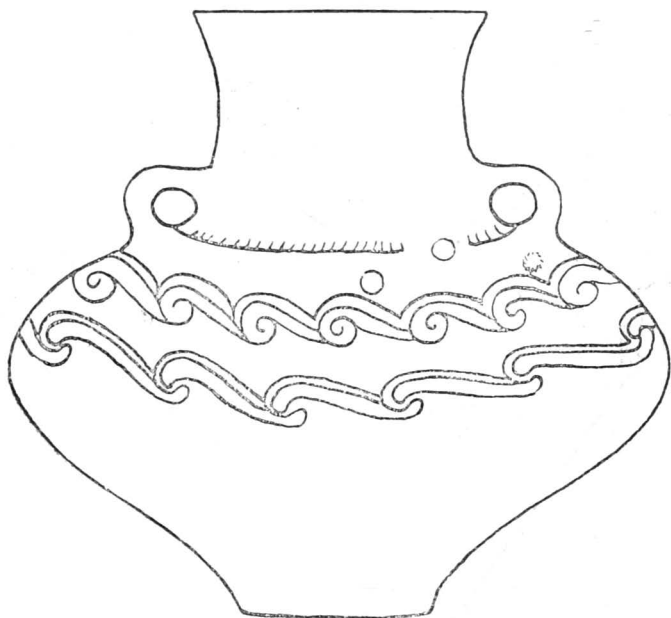
Vas din cimitirul de înhumatie de la Pir
(cultura Otomani II)

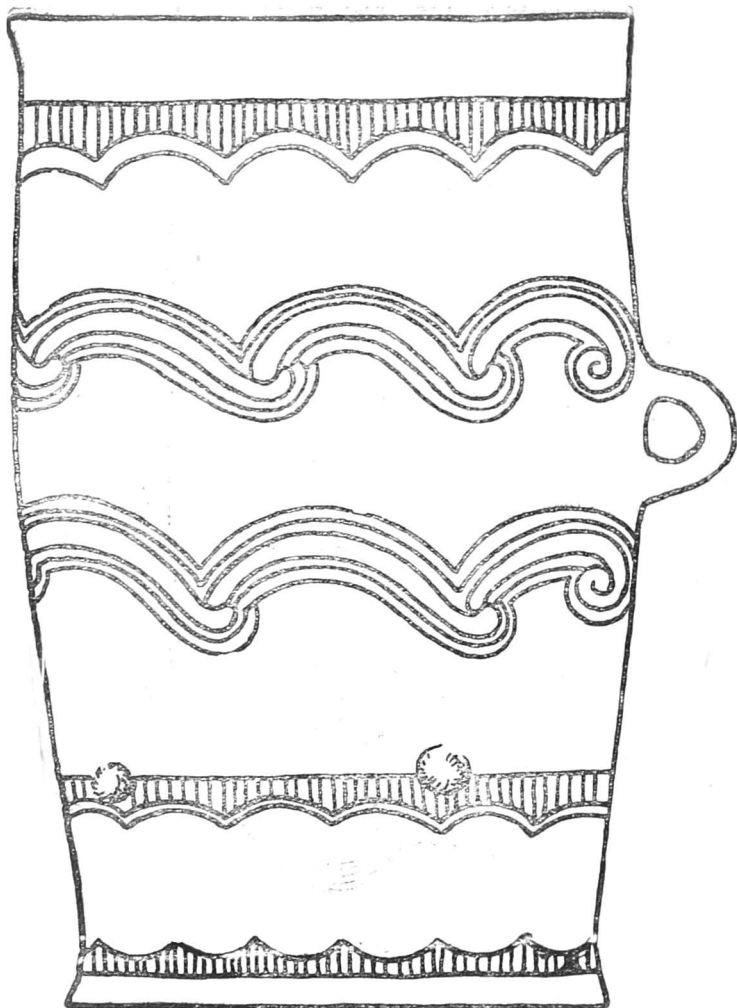
Vas-askos din cimitirul de inhumatie de la Pir
(cultura Otomani II)

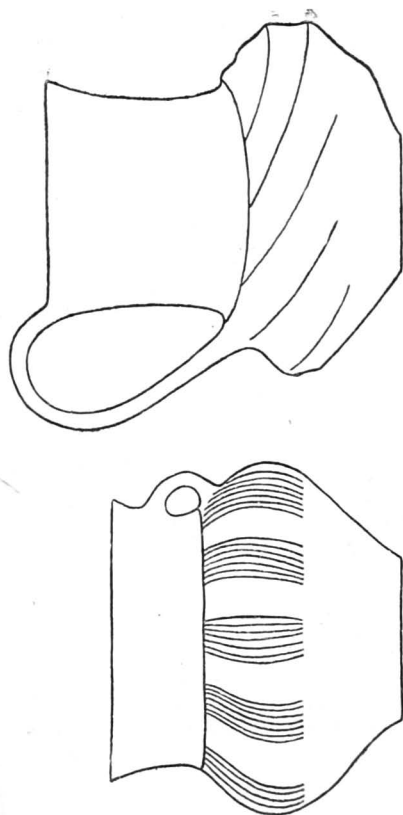
Urnă de incinerație de la Ciumești (cultura
Otomani final)

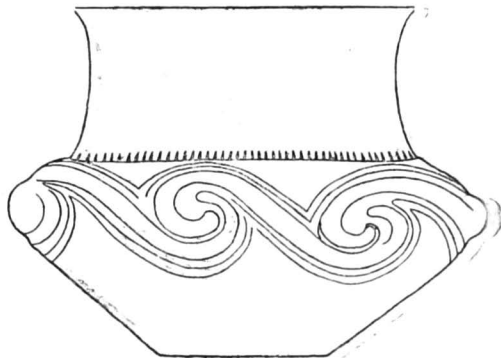
Vas—urnă dintr-un mormînt de incinerăție de
la Ciunești (cultura Otomani final)

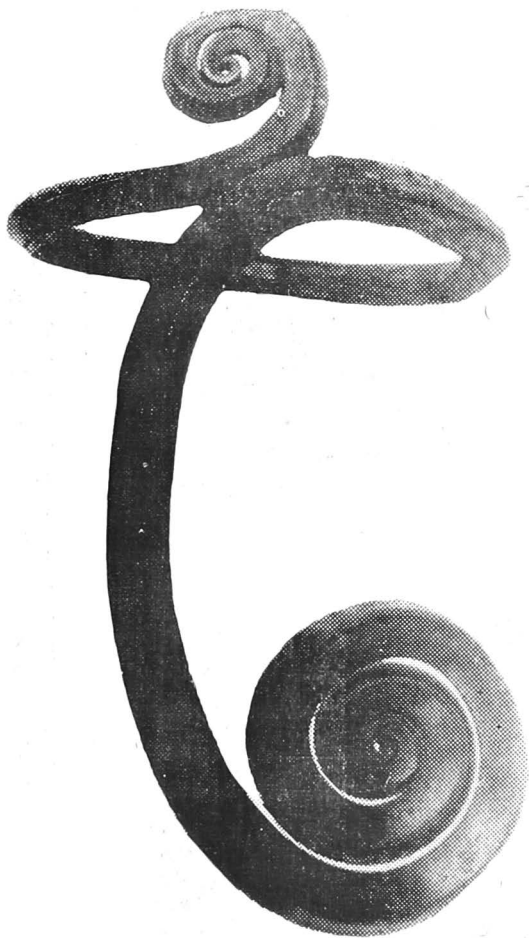
Vas de ofrandă dintr-un mormînt de incineratie
de la Ciumești (cultura Otomani final)

Vase de ofrandă dintr-un mormînt de incinerare
de la Ciumești (cultura Otomani final)

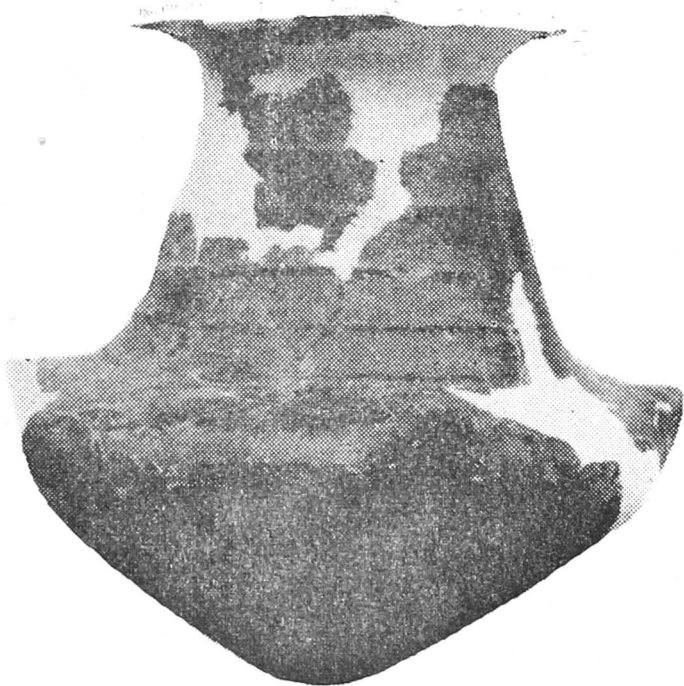
Vase de ofrandă dintr-un mormînt de incinerare
de la Ciumești (cultura Otomani final).

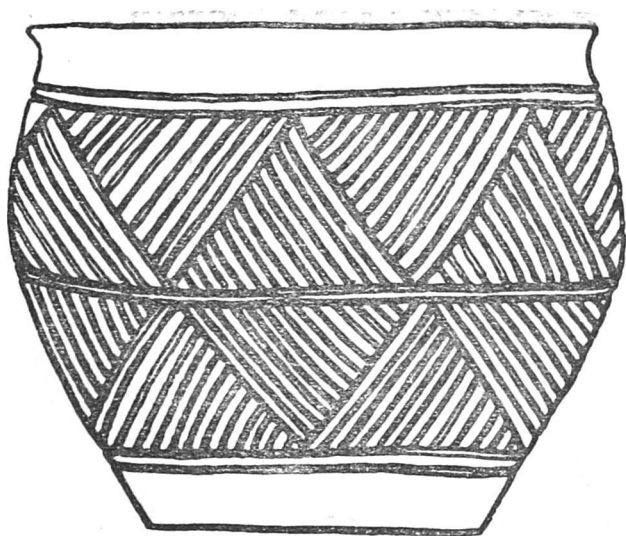
Apărător de braț de la Sarasău (perioada mijlocie a bronzului)

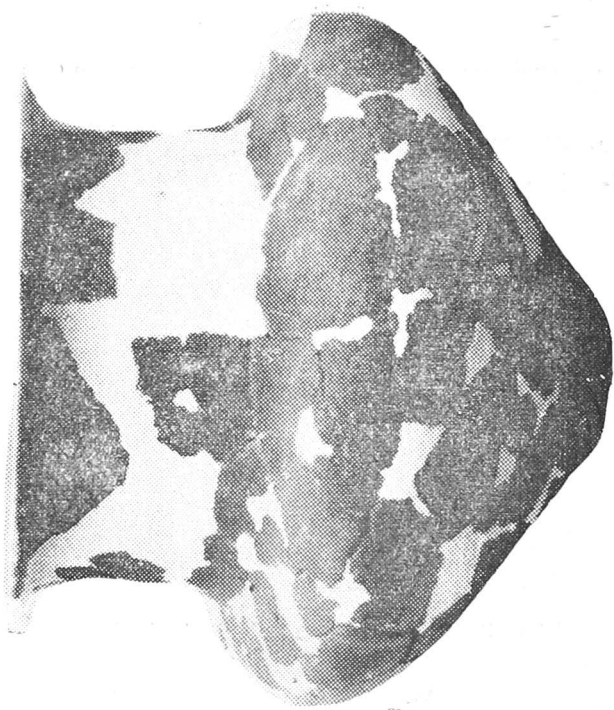
Tipar din depozitul de tipare de la Ciumești
(Hallstatt timpuriu)

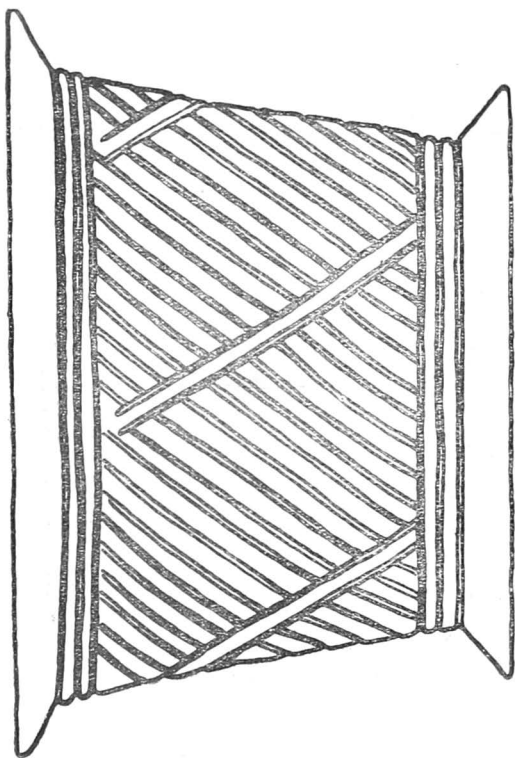
Vas din necropola tumulară de la Lăpuș

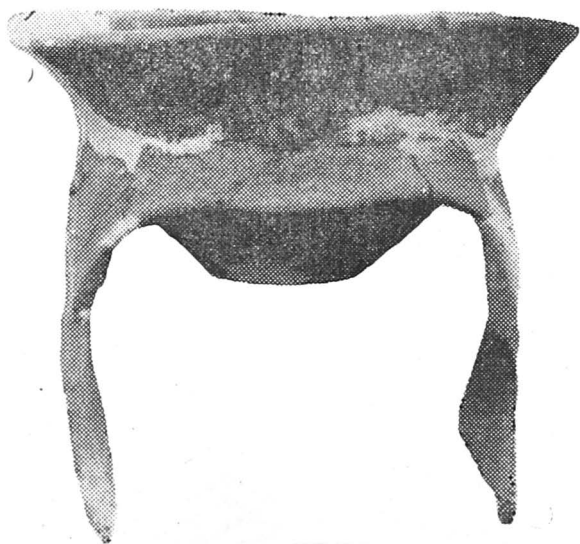
Vas din necropola tumulară de la Lăpuș

Vas din necropola tumulară de la Lăpuș

Vas din necropola tumulară de la Lăpuș

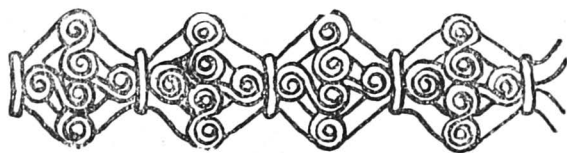
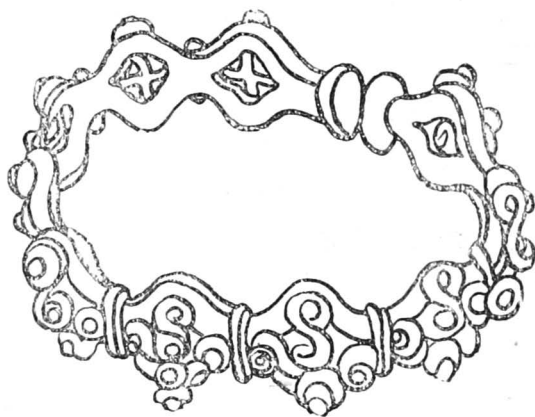
Vas din necropola tumulară de la Lăpuș

Urnă dacică din necropola celto-dacică de la
Ciumești

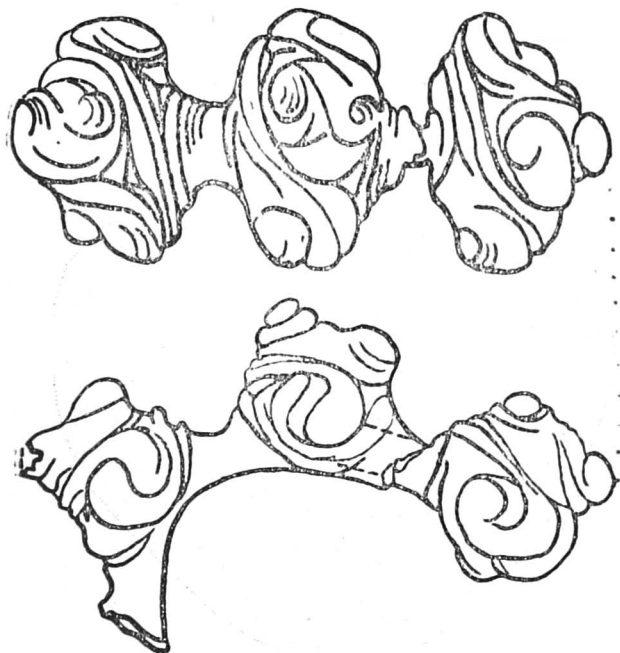
Vas celtic din necropola celto-dacică de la
Ciumești

Brățară celtică din necropola celto-dacică de la Ciumești

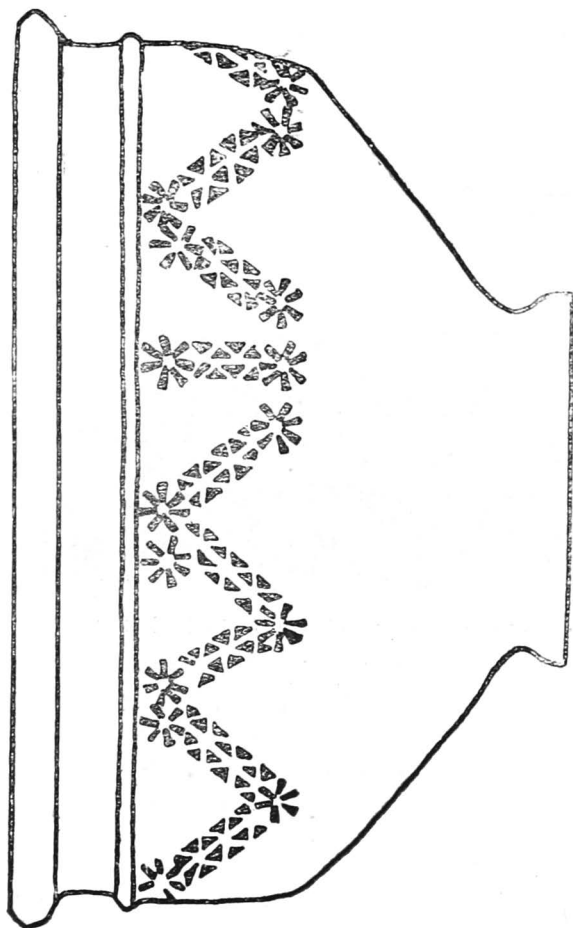
Urnă celtică din necropola celto-dacică de la
Ciumești

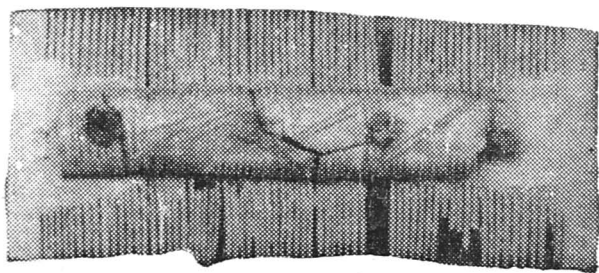
Brățară celtică din necropola celto-dacică de la Ciumești

Urnă celtică din necropola celto-dacică de la Ciumești

Vas din așezarea de la Culciu Mare (sec.
III—IV e.n.)

Piaptănă de os din așezarea de la Berea
(sec. V—VI e.n.)

BIBLIOGRAFIE

T. BADER :

Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș, în Acta Musei Napocensis, V. **Cluj, 1968.**

T. BADER :

Depozitul de bronzuri de la Domănești, în Studii și comunicări. **Satu Mare, 1969.**

M. BITIRI, A. SOCOLAN :

Cercetări paleolitice în Țara Oașului, **Baia Mare, 1966.**

I.H. CRIȘAN

Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania, **Baia Mare, 1966.**

H. DAICOVICIU, O. BANDULA

I. GLODARIU :

Cercetările de la Oncești din Maramureș, **Baia Mare, 1965.**

S. DUMITRAȘCU, T. BADER.

Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit, Satu Mare, 1967.

K. HOREDŢ :

Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetu Marmăției. **Baia Mare, 1966.**

C. KACSÓ :

Morminte din perioada de tranziție spre epoca bronzului de la Ciumești. în Studii și comunicări, **Satu Mare, 1969.**

C. KACSÓ :

Contribuții la problema începutului epocii bronzului în nord-vestul României, în SCIV, **23, 1/1972.**

I. NÉMETI,

Descoperiri funerare din secolul V e.n. lângă Carei, în Acta Musei Napocensis, **IV, Cluj, 1967.**

I. NÉMETI,

Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului, în Studii și comunicări, **Satu Mare, 1969.**

I. ORDENTLICH, C. KACSÓ :

Cimitirul de incineratie din epoca bronzului de la Ciumești, în SCIV, **21, 1/1970.**

R. POPA, M. ZDROBA :

Şantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea. Baia Mare, 1966.

R. POPA :

Cnezatul Marei. **Baia Mare, 1969.**

R. POPA :

Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea, **Bucureşti, 1970.**

M. RUSU, O. BANDULA :

Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumeşti, **Baia Mare, 1970.**

VL. ZIRRA :

Un cimitir celtic în nord-vestul României. Ciumeşti I. **Baia Mare, 1967.**

C U P R I N S

	Pag.
Introducere	3
SALA I	
Epoca paleolitică sau a pietrei cioplite	4
Perioada de trecere la neolitic sau epipaleolitic	9
Epoca neolitică sau a pietrei cioplite	10
Perioada de tranziție spre epoca bronzului	14
SALA II	
Epoca bronzului	16
SALA III	
Prima vîrstă a fierului sau Hallstatt	25
SALA IV	
A doua vîrstă a fierului sau Latène	32
SALA V	
Dacii liberi (secolele II-III, e.n.)	43
Perioada de trecere la feudalism	48
Feudalismul timpuriu (secolele XI-XIV)	55
SALA VI	
Centrul voievodal de la Cuhea	
Biserica de piatră	61
SALA VII	
Cnezatul Marci, Biserica de piatră de la Giulești	66
BIBLIOGRAFIE	103

Dat la cules 20.10.1972. Bun de tipar 20.01.1973.

*Tiraj : 3.000 exemplare. Hirtie cromo-lux. Format
32/70/100. Coli tipar : 3,5. Coli editoriale : 3.*

Tiparul executat sub comanda nr. 9575.

Intreprinderea poligrafică Maramureș Baia Mare.

REPUELICA SOCIALISTA ROMANIA